

VILNIUS UNIVERSITY

Virginija Paplauskienė

Liūnė Sutema: on the Paths of Her Life and Creation

A Summary of a Monograph

Humanities, Philology (04 H)

KAUNAS
2011

The monograph is defended externally

Scientific consultant

Assoc. Prof. Dr Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Vilnius University, Humanities, philology, 04 H)

**The dissertation is defended at a public session of the Council of Philology
Sciences of Vilnius University**

Chairman

Prof. Dr Saulius Keturakis (Kaunas University of
Technology, Humanities, philology, 04 H)

Members:

Prof. Dr Asija Kovtun (Vytautas Magnus University, Humanities,
philology, 04 H)

Assoc. Prof. Dr Jadvyga Krūminienė (Vilnius University, Kaunas Faculty
of Humanities, Humanities, philology, 04 H)

Assoc. Prof. Dr Aleksandras Krasnovas (Vilnius University, Kaunas
Faculty of Humanities, Humanities, philology, 04 H)

Prof. Habil. Dr Virginija Šlekienė (Vilnius Pedagogical
University, Humanities, philology, 04 H)

Opponents:

Assoc. Prof. Dr Žydronė Kolevinskienė (Vilnius
Pedagogical University, Humanities, philology, 04 H)

Assoc. Prof. Dr Ingrida Eglė Žindžiūvienė (Vytautas
Magnus University, Humanities, philology, 04 H)

The monograph defence session will be held at Vilnius University Kaunas Faculty of
Humanities, room 10 at 11 a. m. on 23 May 2011 (Muitinės 8, LT-44280, Kaunas; phone
+370 37 422604, fax +370 37 422522).

The abstract of the monograph was mailed on 22 April

The dissertation can be found at Vilnius University Library.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Virginija Paplauskienė

Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais

Monografijos santrauka

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

KAUNAS
2011

Monografija ginama eksternu

Mokslinis konsultantas

Doc. dr. Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Monografija ginama Vilniaus universiteto Filologijos mokslo krypties taryboje

Pirmininkas

Prof. dr. Saulius Keturakis (Kauno technologijos universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Nariai:

Prof. dr. Asija Kovtun (Vytauto Didžiojo universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Doc. dr. Jadvyga Krūminienė (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Prof. Habil. dr. Virginija Šlekienė (Vilniaus pedagoginis
universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Doc. dr. Aleksandras Krasnovas (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Oponentai:

Doc. dr. Žydronė Kolevinskienė (Vilniaus pedagoginis universitetas, hu-
manitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Doc. dr. Ingrida Eglė Žindžiuvienė (Vytauto Didžiojo universitetas, hu-
manitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Monografija bus ginama viešame Filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2011 m. gegužės 23 d. 11 val. Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete, 10 auditorijoje. Adresas: Muitinės g. 8, LT-44280, Kaunas, Lietuva. Tel. (8-37) 422604, faksas (8-37) 422522.

Monografijos santrauka išsiuntinėta 2011 m. balandžio 22 d.

Monografiją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Introduction¹

The last decades of the 20th century opened many opportunities for the exploration of emigrant writers' works. Cultural heritage that has been returned to Lithuania allows for new insights to past events, reconstruction of social, political, cultural circumstances which determined the mode of many writers' works. It is only after 1990 that the name of an outstanding poetess Liūnė Sutema (real name Zinaida Vera Nagytė-Katiliškienė, born in Mažeikiai, in 1927) has become more familiar to a Lithuanian reader. Namely then the poems of Liūnė Sutema came to Lithuania together with the works of other emigrant writers (Bernardas Brazdžionis, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Algimantas Mackus, Kazys Bradūnas, Henrikas Nagys, Vladas Šlaitas, Birutė Pūkelevičiūtė). Vaga publishing published her *Poezijos rinktinė* in 1992, Lithuanian Writers' Union Publishers published the collection *Tebūnie* in 2006. Liūnė Sutema received the Lithuanian National Prize in 2007. The collection of poems *Sugrižau* was published in 2009.

Liūnė Sutema, as well as Algimantas Mackus, belongs to the "landless generation" ("bežemių karta", V. Kavolis' term), that has its own "non-ornamented language" (A. Mackus). The "landless generation" had no direct relation to the cultural traditions of Independent Lithuania – people of this generation lived and worked abroad. Liūnė Sutema distanced herself from the activity of Lithuanian community and focused on her works, tried to create her own distinctive word. Algimantas Mackus evaluating her debut collection *Tebūnie tarytum pasakoj* (1955) supposed the poetess should take a special place in both the history of Lithuanian literature and emigrant context. He accentuated the poetess' ability to find her own original way of speaking despite the fact that her topics are typical of all emigrant poetry.

Topicality and significance of the research. The monograph *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais* (2009) (*Liūnė Sutema: on the Paths of Her Life and Creation*) is the first exploration of all poetess' collections starting with the debut *Tebūnie tarytum pasakoj* and ending with the last *Tebūnie*. Historical-chronological approach is combined with the analysis of the poetess' texts. The biographical level that determined the distinct character of her works has been thoroughly examined. The analysis of the poetess' life and works is supported by both published and archive data that has not been yet discussed in Lithuanian academic discourse (these are dairies, letters, notebooks, accounts of contemporaries). Significant advices, commentaries, complements were provided by the poetess herself on the visit at her house in Lemont (USA).

The monograph analyses the poetess' path: discusses the sources of creation with the emphasis on the influence of diverse European cultures that include Latvian, German, and Lithuanian cultures. Archival data of Liūnė Sutema that has not been examined so far throws a new light on the lives of other writers who were close friends with the poetess and had impact on her works (e.g. Algimantas Mackus, Julius Kaupas, Henrikas Nagys, Marius Katiliškis). The archival data and provided "live" accounts supplement Lithuanian literary context as well as highlights peculiarities of emigrant writers' cultural and literary life. The research carried out is expected to bring benefit for both educational and scientific purposes. The monograph is important for Lithuanian literary science as it introduces the life and works of a poorly known, yet highly talented emigrant poetess as a methodologically grounded system of facts and data.

¹ Acknowledgement: The author would like to extend her kind gratitude to MA Audronė Gedžiūtė for translating the paper into English.

The object of the monograph is the works of Liūnė Sutema (7 collections of poetry) and autobiographical texts – diaries, letters, notes, memories which allow for a better understanding of the interaction of the poetess' life and works and the prescription of the latter to a particular existential and cultural situation.

The aim of the work is by means of actualization of poorly known biographical facts to explore the worldview in Liūnė Sutema's works (Zinaida Nagytė-Katiliškienė) which has been determined by the departure from the homeland; analyse the works of the poetess and emphasize the essential motifs, stylistical devices as well as discuss the transformation of a Lithuanian word brought into a strange land by a creator-woman. For the aim to be achieved the following **tasks** have been set out:

- 1) to examine Liūnė Sutema's biographical peculiarities and reveal the interrelation between the personality and her works;
- 2) to discuss the manifestations of Lithuanian emigrants' cultural and literary life in Germany and the USA in the second half of the 20th c. (press, establishment of Lithuanian writers' unions, studies at universities, publishing of books, literary festivals, etc.);
- 3) to study cultural factors which determined the artistic distinctiveness of the poetess' works;
- 4) to reveal the leading themes of the poetic works;
- 5) to analyze the poetic language and the main aesthetic guidelines of the creator-woman.

The scientific novelty of the work. The exploration of emigrant writers' cultural and literary life in the second half of the 20th c. has been supported by little known so far collections of works kept at Maironis Lithuanian Literature Museum (hereafter – MLLM), personal archives of Liūnė Sutema kept in her house in Lemont, the USA; (hereafter – PALS), archival data from Lithuanian Research and Studies Center in Chicago (hereafter – LRSC) and accounts of contemporaries (writers Alfonsas Nyka-Niliūnas, Kostas Ostrauskas, Jurgis Blekaitis; close course mates and relatives Ona Stikliūtė-Šiliniene, Joana Abramikaitė-Vaičiulaitienė, Rita Kavolienė, Dalia Šlenienė, Irena Ušinskienė and others). While analyzing the cultural heritage the author of the thesis also took into consideration the position of the creator in the environment of emigrants. The monograph joins the study of expression of Liūnė Sutema as a creator-woman with the peculiarities of biographical and hermeneutical discourse for the first time in Lithuanian literary history. The works of Liūnė Sutema have been perceived and evaluated from a new angle. Till the publishing of the monograph, the relation of the poetess' works with tradition as well as innovation was poorly examined. The present work investigates the topics of a poetess-creator and poetess-woman that have received little attention from other researchers and reveals how Liūnė Sutema identifies her own existence with the existence of poetry.

The poetess' works themselves and the insights of the monograph will hopefully encourage scholars and teachers investigating literary processes in the second half of the 20th c. to bring out a new perspective and interpretation of the individuality and uniqueness of Liūnė Sutema texts and life. The research carried out may serve as a basis for further investigations as it supplements the research of emigrant writers' works. A substantial amount of archival data that has been analyzed in the present work may incite researches to view the lives of the poetess' close friends-writers from different angles. The monograph *Liūnė Sutema on the Paths of Her Life and Creation* both contributes to the most recent history of Lithuanian literature science and extends the field of literary researches.

The methods of the research. In order to reveal the life of Liūnė Sutema and analyze her works in great detail, various methods of research have been applied. They allowed for the discovery of focused and sufficient ways of data collecting, analysis and research delivery. The methods include the following ones: biographical (analysis of archival information); historical descriptive and analytical-interpretative. The last ones are based on the hermeneutical approach to texts.

To analyse the information about Liūnė Sutema's life, the biographical method has been applied. The archival texts of Liūnė Sutema have been taken by means of imperatives of Philippe Lejeune, a creator of French autobiographical genre theory. In his work *Autobiography in France* (*L'autobiographie en France*, 1971), Lejeune provided theoretical outlines of various autobiographies and distinguished their essential features. According to the researcher, the author of diaries, memories, essays is a real person who speaks about him/herself without any mediators. From the first sight these texts are taken as having limited scope, laconic, giving a clear opinion of an author. However, deep analysis reveals their manifold nature. The perception and understanding of autobiographies is the key to a writer's personality. They prove that the impact of context on the writer and his/her works is of great importance. Following Gitana Vanagaitė's account on the object of autobiographical narrative's history, the context is chronicle, social or political realia of an epoch (Vanagaitė 2008). Such a conception of a biographical method has been applied in the analysis of Liūnė Sutema's texts. The approach to the text and its context is partially a general scientific and at the same time a special method that biographistics employ in the research of books. It has been applied to collect and analyze particular data, namely, to evaluate historical true-life witnessing. Biographical method here has been taken as a tool to reveal the life and creativity of Liūnė Sutema, figure out the perspectives of individual existence development and interrelations with other persons in historical context. The author of the monograph seeks to reconstruct the programme of life and the scenario of personality transformation, its official, family, spiritual, natural and social environment organization in space and time. The work provides poorly known facts of Liūnė Sutema's biography and her worldview peculiarities, accentuates aesthetical attitude of the poetess and reveals her authentic relation with the environment. Traditional biographical narrative is developed chronologically, by selecting and throwing light on exactly these moments of life that had essential influence on her works.

Historical-descriptive method enabled the author of the present paper to analyze the poetess' works regarding the contemporary context, reveal certain historical circumstances that affected her poetry. The focus is brought on two historical crossroads: departure and returning to the homeland. The method has been applied to discuss the character of literary trends and movements formed in emigration as well as to contemplate on the reception of Liūnė Sutema's poetry collections. The monograph keeps to the chronological order, attempts at the systematization of events and seeks to join them into a significant unity with a certain hint on the essential and relevant phenomena. In the analysis of the conception of Liūnė Sutema's works, the attitude towards the speaker of poems and the modernity of poetics and stylistics, the descriptive method has been combined with the **analytical-interpretative** one.

The research of the texts is carried out following **hermeneutical approach**. Its aim is to understand the thoughts laid down by an author in the way he/she would like to be understood, to perceive his/her otherness and explain it to other people. Hermeneutics is

impossible without a dialogue which is the main way to the world of the *Other*. The author of the monograph seeks to detach from the grammatical level of the texts and rather plunge into the stratum of spiritual significance. The works of Liūnė Sutema are explained regarding their inner position as it helps to reveal the truest variant of the text.

Hermeneutical tradition was made popular by F. Schleiermacher (1786–1834) in the beginning of the 20th c. Later it was developed by W. Dilthey (1833–1911), M. Heidegger (1889–1976). Regarding hermeneutical analysis of Liūnė Sutema's texts, one should keep in mind a paradox described by a hermeneutical circle: the wholeness may be understood only when separate parts are understood, yet the understanding of parts requires the wholeness. The whole meaning of a text leads to the understanding of the meanings of its parts, as Jurgutiene states, the principle of the hermeneutical circle is that separate meanings of a text are interrelated with its whole meaning as its whole meaning is dependent on the interpretation of its partial meanings (Jurgutiene, 2006). The author of the present work employed the hermeneutical method to not only to reveal the meanings of the poetic texts, but also to draw attention to the influence of her own interpretation on the reception of Liūnė Sutema's literary works. Text is taken as an expression when meaning is reconstructed or a new meaning is constructed by supplementing it with a reading of an interpreter. In this research, hermeneutics serve as a methodological basis for the search of meanings of Liūnė Sutema's works and helps to make assumptions of the literary research as clear as possible.

To recognize the peculiarities of hermeneutical method's application in the present work it is necessary to keep in mind thoughts set out by M. Heidegger in his *Being and Time (Sein und Zeit, 1927)* where he doubts whether it is possible to realize human existence using abstract and speculative means. In Heidegger's account, anxiety for being in the world takes the main role in human existence. As he states, namely anxiety unites duration of human life as past, present and future. Existence will be real or unreal regarding the accentuated issues. Unreal existence focuses on the present. Then man identifies himself with surrounding things and people and they cover the horizon for him. By identifying with only present man loses himself and becomes someone, something mediocre. The real existence for Heidegger is when man sees himself as he is: weak, finite, yet being and not only existing. Then man finds his finiteness as historicity, his anxiety as freedom, his doubts as thinking, as striving for eternity and as an opportunity.

A student of M. Heidegger, H. G. Gadamer (1900–2002), the author of *Truth and Method (Wahrheit und Methode, 1960)* criticizes classical approach which claims that a historicist can examine tradition as an independent researcher who escapes the influence of tradition. Gadamer states that universal cognition, interpretation cannot depend on tradition. Historical cognition as any other cognition goes in a circle. This circle is of ontological nature and one cannot disengage from it. The circle appears because being is time and it is impossible to step over the limits of time and watch history from aside. Gadamer relates hermeneutic experience with tradition. However, tradition is not a simple process that experience teaches us to know and manage; it is a language, i.e. it expresses itself as *You*. *You* is not an object, it is a relation with us. Speaking about hermeneutic experience the philosopher stresses that fact and significance are interrelated when the discussion comes to the existential fact.

Besides cognition, Gadamer takes the process of reading as means extending our horizon. According to him, a text should be perceived as a hermeneutical concept, that is, it

should not be viewed as a final product. When a reader does not understand a text completely, he/she is invited for a continuous dialogue. Any incomprehension incites perception, hence cognition. However, any clear text does not encourage interpretation. Gadamer claims that cognition is always a relation between man and tradition rather than man and the world as a person can never escape his/her tradition. The philosopher looks for a hermeneutical structure in art, history. Any piece of art appears both as a historical givenness and a possible object of scientific research. Hermeneutical task is to reveal initial links between language and conversation. Language always surpasses us, because speaking belongs to the sphere of “us” and not “me”. Gadamer takes language as a meeting point of “me” and “world”.

The theme of language is very important for Gadamer. In his article *Native Land and Tongue* he contemplates upon the importance of language in exile and accentuates the problem of language preservation and development (Gadamer, 1999). The philosopher claims that only art may keep one in his/her language and nation. Only by art a writer comes back home. Gadamer introduces a signpost of ontological explication, i.e. playing with language. He distinguishes three stages of relation with language: lattice of language, veil of language and flash of language. Poetry proves the existence of flash best. The highest stage is an artistic work as a crystal of language which shines upon the truth of the word. On the grounds of Gadamer’s insights, the author of the present paper attempts to describe the poetic language of Liūnė Sutema and retrace her return to home through language.

The ideas of the mentioned above philosophers serve as a methodological basis for the analysis of Liūnė Sutema’s poetic texts which is also to incorporate the guidelines of historical descriptive method drawn by genetic criticism and ideas of Philippe Lejeune, a creator of a theory of autobiographical genre who worked under the influence of new historicism.

The sources of the research. Books by Liūnė Sutema published in Chicago: *Tebūnie tarytum pasakoj* (1955), *Nebėra nieko svetimo* (1962), *Bevardė šalis* (1966), *Badmetis* (1972; Vincas Krėvė literary prize), *Vendeta* (1981; Prize of Lithuanian Writers’ Union Publishers), *Graffiti* (1993; Literary Prize of the USA Lithuanian community). Books published in Lithuania: *Poezijos rinktinė* (1992), collection *Sugrižau* (2009), *Tebūnie* (2006; Lithuanian National Prize).

Gathered, systematized, selected and studied material of Liūnė Sutema’s archival collection. Collections of works by Marius Katiliškis, Algimantas Mackus, Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Jurgis Blekaitis, Julius Kaupas, Antanas Vaičiulaitis, Juozas Girnius and others were examined. The collections provide information about cultural and literary aspects typical of emigrant writers and thus suppose a new attitude towards the life and works of Liūnė Sutema.

Previous researches. The life and works of Liūnė Sutema have gained little attention either in Lithuania or abroad. There are a few special articles, yet a monograph of this kind that touches upon her life and works is introduced for the first time. Liūnė Sutema is hardly known for general public in Lithuania. On professor Viktorija Skrupskelytė’s account, the poetess was not properly evaluated by emigrant readers and was not distinguished as having her own style among traditional poets.

In Lithuania the works of Liūnė Sutema were discussed by Valdemaras Kukulas, Vitas Areška; Solveiga Daugirdaitė (1999), Viktorija Daujotytė (2001), Dalia Satkauskytė

(2001) published their researches regarding the topic. Rimvydas Šilbajoris (1956), Julius Kaupas (Coppelius 1957), Algimantas Mackus (1962), Vytautas Aleksandras Jonynas (1966), Vytautas Kavolis (1968), Jurgis Blekaitis (1973), Živilė Bilaišytė (1973), Aušra Marija Jurašienė (1982), Dana Vasiliauskienė (1992) reviewed the poetess' works and wrote about them in emigration.

In her book *Parašyta moterų*, in the article *Liūnė Sutema Viktorija Daujotytė* discusses individual and original style of the poetess, her inclination to a meditative poem and claims her to be the most significant poetess after Salomėja Nėris. The focus of the article is brought on the creative way of the two personalities, dramatics of their lives and the main existential formula as experienced by a woman. The literary critic speaks about the debut collection of Liūnė Sutema *Tebūnie tarytum pasakoj* when she discusses the poem *Laimė* and notices that the writing mode of the poetess turns into her inner language, the way of speaking with herself and others. Daujotytė “deletes” the topic of fight from Liūnė Sutema's works, she rather turns to the theme of longing and accentuates the mode of sensitive writing. Evaluating the second book *Nebėra nieko svetimo* the critic notices the graphic manner of the poem that leads to the collection *Graffiti*. Daujotytė gives an insight that a sentence of a poem corresponds to inner poetess' intonation. The literary critic exposes the uniqueness and distinctiveness of the poetics of Liūnė Sutema.

In the leading article *In the land of Liūnė Sutema* of a collection *Poetry* a literary critic **Rimvydas Šilbajoris** discusses her works from the first collection *Tebūnie tarytum pasakoj* to the fifth *Vendeta*. He enumerates the manifestations of the poetess' talent, explores the structure of poems, principles of composition, exposes the development of the speaker of poems and claims that the essential feature of Liūnė Sutema's works is that the lyrical speaker becomes an image. Narrative discourse, story and clear dénouement are typical of the poems. Šilbajoris finds a close relation between the lyrical subject and images: by means of metaphors he describes its quadruple function – it may be both a narrator and an actor, a creator of images and an image itself. The literary scholar states that existence is conceived of as two edges between being and non-being. He describes the main methods of the poetess and notices structures of repetitions as well as accentuates the use of graphic elements which, according to him, are expressions of “existential experience”. For Šilbajoris poetry is a coherent wavy narrative. By means of comparison he finds many similarities between the works of Liūnė Sutema and Algimantas Mackus – both writers identify speakers of poems with personal inner experience and feelings.

The book *Lietuvių egzodo literatūra: 1945–1990 m.* provides only two elaborate studies on emigrant writers-women; these are about Birutė Pūkelevičiūtė (1923–2007) and Liūnė Sutema. They are distinguished by their originality and modern style, the mode of their own language. Here a literary scholar **Dana Vasiliauskienė** examines the development of Liūnė Sutema's poetic path from the first collection *Tebūnie tarytum pasakoj* to *Vendeta*. The poems are analyzed thematically; the critic sets out on their structure, composition, construction of metaphors and images. Vasiliauskienė observes creative process, linguistic intonations, stylistic repetitions. She accurately displays the poetess' peculiar attraction to beauty, poetry itself and art in general. The critic draws attention to the distinctiveness of Liūnė Sutema's poetry in wide Western literary context and regrets the poems are not translated in French – in the critics account, they would perfectly fit the context of French lyrics.

The structure of the monograph. The monograph *Liūnė Sutema on the Paths of Her Life and Creation* consists of two parts which cover two problematic issues. The first part

Lietuva – Vokietija – Amerika (Lithuania – Germany – America) describes Liūnė Sutema's biography. The second part *Kūryba (Creation)* analyzes and interprets 7 collections of poems and draws links to the creative environment in emigration. The material is delivered following traditional model of literary history – events are ordered chronologically and joined into a significant unity with the emphasis on essential and relevant phenomena.

The first part consists of three chapters which strictly cover three biographical and creative periods of Liūnė Sutema: *Lietuva. 1927–1944 m. (Lithuania 1927–1944)*, *Vokietija – Austrija. 1944–1949 m. (Germany – Austria. 1944–1949)*, *Amerika. Nuo 1949 m. (America. Since 1949)*. This part of the monograph discusses poorly known facts of the poetess' biography, reveals peculiarities of her worldview, lays the accent on aesthetical and philosophical attitudes, enumerates literary tastes, determines authentic relation with the environment where she lived and created her works. The first part includes two short yet informative subchapters – *Palik man mano žodį (Leave My Word for Me)* and *Lyg mozaika yra gyvenimas (Life Is Like a Mosaic)* – which cover historical events of the second half of the 20th c. The part portrays historical and cultural destinies of emigrant writers in Austria, Germany and America; it also overviews the establishment of DP (displaced persons) camps, describes the founding of Lithuanian gymnasiums, Baltic university and School of Arts and Crafts. A special attention is paid to Liūnė Sutema's studies at Innsbruck and Freiburg universities. The information provided concerns the founding of Lithuanian Writers' Association in emigration in Germany (1946) as well as of Lithuanian Writers' Association in the USA (1948) and the merge of the two into a Lithuanian Writers' Association in 1950. Two very important issues – *Žiburiai* and *Aidai* – published in Germany are mentioned here. The publication of *Aidai* (a journal of arts and culture) was transferred to the USA and later, in 1992, to Lithuania where merged with the journal *Naujasis Židinys*. The author of the monograph also discusses the settlement of Lithuanians and the beginning of their cultural work in the USA: the activity of Santara–Šviesa organization, founding of radio *Margutis* and journal *Metmenys*. The problematic aspects of emigrant artists, such as their expectations and losses, linguistic and existential solutions regarding poetic language, are brought into light. The part inspects the activity of emigrant Lithuanian writers in the USA, their integration into a foreign culture.

Chapter *Draugystė yra pats didžiausias turtas (Friendship Is the Most Valuable Fortune)* is a connecting link between the two parts of the monograph. This chapter informs about new biographical facts of the artists who had influence on Liūnė Sutema's approach to the world. These are Henrikas Nagys, Julius Kaupas, Algimantas Mackus, Marius Katiliškis. The chapter serves as a valuable context to depict the relevance of Liūnė Sutema's works.

The second part of the work consists of two chapters: *Kūryba (Creation)* and *Tegul kalba mano poezija (Let My Poetry Speak)*.

The first subchapter *Lyg krantančios žvaigždės (Like Falling Stars)* defines the appearance of the pseudonym Liūnė Sutema. Subchapter *Bežemė pasauliniu mastu (Landless on a World Scale)* discusses poetic attitudes of the “landless generation”. Subchapter *Širdys yra trapios – jas reikia labiau mylėti nei protą (Hearts Are Fragile – They Should Be Loved More Than Reason)* presents the analysis of existential philosophy ideas that have influenced the life and works of Liūnė Sutema (features of M. Heidegger's aesthetics, A. Schopenhauer's attitudes to the philosophy of life, F. Nietzsche's poetics of language). Subchapter *Gyvenimas kaip niekad neišsemiamą versmė... (Life as an Endless Stream...)*

informs about artists who had great impact on Liūnė Sutema's works, such as Rainer Maria Rilke, Selma Lagerlöf, Alaine Fournier, German expressionists.

The second part of the monograph called *Kūryba (Creation)* elaborately discusses the context of the poetess' work: the attitudes of the "landless generation", the main creative trends. Chapter *Tegul kalba mano poezija (Let My Poetry Speak)* examines all poetry collections by Liūnė Sutema. Here the author of the present work analyses creative methods of Liūnė Sutema, the formation of a poetic word, impact of existential philosophy on her poetic language, stylistics of expressionism, manifestations of Lithuanian mythology, tendencies of the formation of a new poetic language.

The path of the poetess' life and creation is illustrated by facsimiles of photographs, documents, manuscripts, letters, diaries and notebooks, pictures painted by her husband Marius Katiliškis. The monograph ends with a list of dates regarding Liūnė Sutema's life and poetic works, index of names, summary in English. The monograph consists of 238 pages and two appendices: a CD with a recording of Liūnė Sutema's book *Tebūnie (Let It Be)*, and a list of sources and references.

An overview of the monograph

The monograph deals with the life of Liūnė Sutema (Zinaida Vera Nagytė-Katiliškienė) and analysis of her works from the first collection *Tebūnie tarytum pasakoj* to the last one *Tebūnie*. No one so far has tried to widely cover the multilayer unity of Liūnė Sutema's life and works. In order to display the main concept of the present academic research – the preservation of creator-woman's word in emigration – the monograph seeks to answer the question what circumstances determined worldview of Liūnė Sutema. The scope of the research is divided into two main problematic-historical fields: emigration from Lithuania in 1944 and return of many of emigrants in 1990.

Introductory chapter called *Gera, kad mano poezija surado namus (It's Good That My Poetry Found Home)* overlooks the 7th book *Tebūnie* published in Lithuania in 2006. The poetess, as well as many other contemporary emigrants, had to leave involuntarily her homeland and spend many decades in foreign countries. Moreover, she had to remain there.

In the first part of the monograph titled *Lietuva – Vokietija – Amerika (Lithuania – Germany – America)*, a biographical-descriptive method is applied to present personal and artistic biography of Liūnė Sutema. Regarding this context, the diaries and calendar texts appear to be of great importance. On Philippe Lejeune, Vytautas Kavolis, Rimvydas Šilbajoris, Dana Vasiliauskienė's accounts, it is possible to state that the poetess' works are grounded on poems of autobiographical nature.

The monograph discusses the most important geographical points regarding Liūnė Sutema. These are the following: Mažeikiai – Buknaičiai – Kaunas – Rokiškis – Šilutė – Kėdainiai – Naujoji Vilnia – Kėdainiai – Germany – Austria – the USA. It helps to reveal how physical emigration from the native land turns into a metaphysical return in the poetess' artistic texts. The author of the present work analyzed, examined and evaluated historical accounts based on the poetess' and her relatives' personal experience. The life of Liūnė Sutema in Lithuania, Germany and the USA is described chronologically. The author of the monograph attempted at the reconstruction of the programme of life and personality development as well as depiction of her official, family, spiritual, natural and social environment. The poetess' life in Lithuania has been conferred in great detail: the personalities of her father Augustinas, mother Antanina, grandmother Emilija and a par-

ticularly close aunt Morta are portrayed. Z. Nagytė grew up surrounded by love and care in a strong and close family. She learned foreign languages from her relatives (her mother was a Latvian, grandmother – a German, hence she knew the cultures well). Grandmother Emilija passed her passion for literature as she used to cite Friedrich Schiller, Johan Wolfgang Goethe by heart. Her father's homeland Buknaičiai, where Morta Nagytė lived, became her real home. The present work also informs about Liūnė Sutema's school year from primary school in Šilutė to studies at Innsbruck and Freiburg universities. With the help of her brother Henrikas the poetess got acquainted with writers Vytautas Mačernis, Julius Kaupas, Bronius Krivickas. One literary evening that took place in 1944 is worth mentioning as then Vincas Mykolaitis-Putinas, Petras Vaičiūnas, Vytautas Mačernis, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys read their works themselves. The world of philosophy was opened to Liūnė Sutema by her brother Henrikas who attended Juozas Girnius seminars at Vytautas Magnus University. A sixteen-year-old girl interested in existential philosophy took the entertainment of the external world as vanity – the uproar of life has always been strange for her. Reserved character, need for being alone has increased in time. Z. Nagytė grew spiritually by reading books, attending art exhibitions as well as listening to the classical music. Attending the expositions in Lithuanian Art Museum in Lemont has remained the source of spiritual refreshment and inspiration till now. Edward Wiralt, Vytautas Ignas, Vincent Van Gogh are still her favourite painters. The monograph discusses the mentioned above writers, painters, composers who had impact on the poetess' approach to the world and her worldview development. Personal growth of Liūnė Sutema is revealed in space and time closely related with historical context.

The present work lays emphasis not only on the essential perspective of individual self-development and interrelations with other personalities (brother Henrikas, husband Marius Katiliškis, friends Julius Kaupas and Algimantas Mackus), but also on the beginning of the creative path and its progress. It reveals poorly known so far biographical facts, worldview peculiarities, accentuates aesthetical attitudes, displays authentic relation with the environment and the lives of her relatives. Traditional biographical narrative is developed chronologically with special regard to exactly these moments of the poetess' life which are essentially related with her works.

The present work touches upon autobiographical texts that have already become a part of the writer's works. The texts expose a dominating mode of subjective meditative narrative "me and the world" and dialogue "me-you". Diaries and notes betray the perspective of life to be pervaded by existential anxiety. Texts put down in Germany accentuate responsibility for the left homeland, reveal the feelings of uncertainty and obscurity. The motif of journey appears frequently; the image of the way has become the code not only for Liūnė Sutema's life, but works as well. There are two obvious topics in her autobiographical texts: a woman-daughter-sister-mother-wife who is faithful to her nature, and a woman-creator who seeks to put a sign of equality between life and artistic works, yet gives the priority to the latter. The texts of the poetess were scrutinized carefully and they have become paratexts of the monograph. To generalize the first part of the monograph, one may come to the conclusion that autobiographical notes serve as a tool to conceive the poetess' works. The analysis of the stylistics and expression modes leads to the assumption that her prose should be treated as poetic texts.

The second part of the monograph consists of two chapters called *Kūryba (Creation)* and *Tegul kalba mano poezija (Let My Poetry Speak)* each of which contains subchapters.

To analyze the works of Liūnė Sutema, the hermeneutical principles of a wider cultural horizon, text perception and interpretation as set out by M. Heidegger, H. G. Gadamer and P. Ricoeur were employed. Subchapter titled *Lyg krintančios žvaigždės (Like Falling Stars)* discusses historical circumstances that had crucial impact on the poetess' works. Here historical-descriptive method is combined with analysis and interpretation. The subchapter also describes the beginning of her artistic path and the first poems written in Kėdainiai and Naujoji Vilnia. It gives emphasis on the influence of her brother Henrikas who actually encouraged her to take the way of a creator, hence she dedicated him her debut poem *Pasakos mano broliui* that was published in Germany in 1947 and first signed by the pseudonym Liūnė Sutema. The formation of the pseudonym has been reconstructed by analyzing and examining the poetess' diaries and her favourite romantic texts: a novel of mystic images *Gösta Berling's Saga* (1891) by Selma Lagerlöf (1858–1940), works by a poet-mystic R. M. Rilke (1875–1926) whom she has liked since gymnasium years. Namely these writers supposed the appearance of the pseudonym. The phrase “Liūnė Sutema” covers mystic romantic images that are intermingled with the reality of life. The choice of the pseudonym determined the double personality of the poetess: Zina Nagytė continued her journey on earthly paths, whereas Liūnė Sutema born in Germany went on the artistic ones. The pseudonym opened and actualized creative-metaphysical space of the artist. The subchapter attempts at the revelation of creative process experienced by the poetess.

Subchapters *Bežemė pasauliniu mastu (Landless on a World Scale)* and *Lietuvis rašytojas egzilyje gyvas savo kūryba (A Lithuanian Writer in Exile Lives by His Works)* inform about new literary trends and movements in emigration. The attitudes of living in a foreign country as set out by Algimantas Mackus and Liūnė Sutema are introduced with an accent on the approach to the world and worldview of the “landless generation”. The key topic of the two authors is the protection and caring for a Lithuanian word. The subchapters distinguish the creative tendencies of the “landless generation” and briefly generalize opinions of literary scholars. Subchapters called *Širdys yra trapios – jas reikia mylėti labiau nei protą (Hearts Are Fragile – They should Be Loved More Than Reason)* and *Gyvenimas kaip niekad neišsemiama versmė (Life Like an Endless Stream)* analyze ideas of existential philosophy that have affected the poetess' life and works. They speak about the writers whose influence is of crucial importance regarding Liūnė Sutema's poetry, such as R. M. Rilke, S. George, A. Fournier, S. Lagerlöf, P. Celan, G. Trakl, I. Bachman and others.

The sight of the poetess turned to modern Western writers, yet her works preserved the word matured by Baltic religion and mythology as well as folklore and brought to a foreign country. Subchapter *Lelioju žemei ir apraudu ją, žodžius rinkdama iš liaudies dainų (I Hoot for the Land and Lament over It by Selecting Words from Folksongs)* enumerates the most important poetic means of expression used by Liūnė Sutema. It discusses her creative methods, formation of the poetic word, impact of existential philosophy on the poetic language, expressionistic stylistics, manifestations of Lithuanian mythology in the texts, creation of a new poetic language.

The second chapter of the second part called *Tegul kalba mano poezija (Let My Poetry Speak)* discusses the poetess' works chronologically: seven collections correspond to seven subchapters the titles of which come as quotations from the writer's diaries, notes, poems. The analysis of the conception of Liūnė Sutema's works, her attitude to the speaker of poems, modernity of poetics and stylistics combines descriptive and analytical-interpre-

tative methods. The hermeneutical method helped to reveal the peculiarities of the poetic space.

The first poem *Tebūnie tarytum pasakoj* (from debut collection *Tebūnie tarytum pasakoj*, published in 1955) formulates the goal of the creator-woman, i.e. to be a shelter and support for the close ones. The distance between the speaker of the poem and real “me” is minimal. It gives a certain impression of authenticity: the speaker is identified with “personal me”, thus his speech invites to be together. Having faced the reality, the inner “me” of the poetess tries to hide and stay alone, real, free and young. The aim of the poetess is to communicate with the reader through poetry which is taken as a support and shelter for the other, for “you”. She constructs the situation of a conversation “me–you”. The addressee “you” changes all the time and becomes the *Other*, different one. Liūnė Sutema speaks only in her name and about herself, yet never to herself. The speaking is sincere, real, intimate and warm; the topics include longing and suffering, loneliness and fear, love, faithfulness and faith. The mode of speaking comes close to that of confession or a diary: it reveals the story of a faithful wife, caring sister, loving daughter, careful mother, sincere friend and prominent poetess.

A thought formulated in the poetess’ notes draws the contours of her approach to the world: a creator-woman perceives the world not by her rational reason, but rather by sensitive cognition incited by vivid imagination. The establishment of the self in a foreign country seems to be persistent: the speaker of poems tries to put down its roots in a strange space like bindweed (poem *Niekieno žemė*), the motif of lost homeland is also evident (e.g. in a poem *Noriu grįžti namo*). In the first collection of poems, the distinctive and individual stylistics becomes very significant: the poetess demonstrates her abilities not only to masterly portray images, but also to give a graphical form to black and white details. The linguistic intonation becomes of great importance here – her favourite *vers libre* follows the rhythm of a swings going down and up. The debut collection became an artistic therapy and allowed to consider the writer’s distinctiveness and originality.

The second book by Liūnė Sutema titled *Nebėra nieko svetimo* was published in Chicago in 1962. Its most important theme is “domestication” of a foreign country. Deciphering and interpretation of the texts reveal the significance of Biblical motifs (betrayal of Judas, St Peter’s denial, the drama of Cain and Abel, etc.) which compose a unique poetic mythology (poems *Kainas*, *Trys skelbimai*). The understanding of a poetic text comes through the perception of images and metaphors, extraction of their semantic meaning. The speaker of poems is treated not only as a textual figure, but as a person experiencing real existence and looking for harmony with the world. Poems acquire the form of a dream, notes, diary, advertisement, letter. Many of them comprise cycles (poems *Lunatiko kelionės užrašai*, *Dienoraštis*, *Nebėra nieko svetimo*). The focal point of the collection is the emigrant creator-woman’s relation with a strange cultural environment, exceptional safety and fertility of homeland in her artistic space.

The third book of poetry *Bevardė šalis* (its publishing in 1966 was funded by Santara–Šviesa federation and A. Mackus publishing fund) is discussed in the subchapter *Nebėradom savo mažo pasaulio* (*We Have Not Found Our Little World*). The book is dedicated to close friends Julius Kaupas and Algimantas Mackus who passed away unexpectedly. The collection is the mark of a breaking point in the creative consciousness of Liūnė Sutema – mystic world of a fairytale is juxtaposed with the reality of death. The topic of death is introduced for the first time and marks the collapse of illusions brought from the home of

childhood. The speaker of poems dives into the space of a tale to hide himself from the reality of life. Mentioned above themes of betrayal, loss of homeland and others are developed from a new angle in this collection. The writer employs motifs of tales such as *Eglė žalčių karalienė* (*Eglė, the Queen of Grass-snakes*; poem *Kraujas*), *Dvylika brolių juodvarniais lakstančių* (*Twelve Brothers Turned into Ravens*; poem *Mano*), *Elenytė ir Joniukas* (*Elenytė ir Joniukas*; poem *Nieko neatiduosiu*). Here, in the poetic space, characters from modern literary tales by Julius Kaupas come closer each other. The motif of brotherhood and sisterhood which has been developed in later books appears in this collection for the first time. The poetess determines her relationship with her friends and relatives, especially brother Henrikas who encouraged her artistic attempts and became an adviser, critic, evaluator. One may find many similarities in the works of the brother and sister: both of them chose *vers libre*, similar thematic of poems: longing for the abandoned home of childhood, wandering in chaotic worlds of light and darkness in the search of spiritual tranquility. Their works expose strong existential motifs. The main feature of their poetry is rejection of external effect as they rather choose to depict human suffering, outburst of expression and inner depths.

The fourth book *Badmetis* published in 1972 and awarded with V. Krėvė literary prize is analyzed in subchapter titled *Švėstu vandeniū nuliejau tuščią delną, kad patekėtų saulė* (*I Poured My Empty Palm with Holy Water to Make the Sun Rise*). The main theme of the collection is cherishing and preservation of the native tongue in a foreign country. The very artistic process turns into witchcraft (poems *Savaitgalio žaidimai*, *Vigilija*). The poetess looks for miraculous words and hence displays the potential of her creative powers (poems *Ginuosī, Tikrovė*). The graphic representation of the poems is worth mentioning: the key words, ideas are repeated and written in capital letters, e.g. METAS SUDEGINTI, METAS SUDEGINTI (IT'S TIME TO BURN from a poem *Niekieno žemė*). Painful images come to the focal point of poems. The sentence is left as if unfinished; dotted lines drawn on purpose serve as significant means to convey the silence. The words are hanged over a torn and scattered life, many meanings are left unrevealed and the reader has to grasp them him/herself.

The fifth book *Vendeta* by Liūnė Sutema (published by A. Mackus publishing fund in 1981) is examined in subchapter called *Užrašai beržo tošyje dvidešimto šimtmečio viduryje* (*Notes on Birch-bark in the Middle of the Twentieth Century*). The collection consists of four long poems: *Vendeta* (1975–1977); *Mirtis neateina, ji čia* (1974–1975; *Bijau* (1976–1978); *Šimtametės žiemos užrašai* (1978). The title of the book determines the main motif of the book – revenge, fight, rebel against severe reality of life. Painful losses of the loved ones (grandmother, father, friends J. Kaupas and A. Mackus) left emptiness in the creator-woman's heart. The poetess revolted against the heaven, death and everything that cannot be changed and understood by man, what is destined by higher powers. The poem *Mirtis neateina, ji čia* is dedicated to actress Dalia Juknevičiūtė. Here the topic of sisterhood comes into the center of attention, it is accompanied by the theme of woman's destiny to bury and lament over the dead relatives. The poetic space is designed not only by metaphors and accurate images, but also by incorporated texts from the Holy Script, Lithuanian folktales, fragments of folk-songs.

The sixth book *Graffiti* (published by A. Mackus publishing fund in 1993) is over-viewed in subchapter *Mokausi tausoti žodį, kad jis būtų toks, kaip pradžioje* (*I'm Learning to Cherish the Word to Keep It as in the Beginning*). The title of the collection reflects the

inner state of the writer: drawing gives the freedom to look for, get and spread knowledge and ideas without any obstacles. *Graffiti* images are manifold and multilayer, designed brightly with colours and stories, repeating details. The collection *Graffiti* is composed of several separate story-images. Simple words paint a picture gracefully and lightly; minimalist poems – of two, four, six, fourteen lines at most – depict a very intense picture where details come close to each other, movement comes to movement as in a graffiti painting. Graffiti painting is a picture of several lines which reveals subtle cosines and gentleness of a woman. Aesthetics is the main creative guideline of Liūnė Sutema. *Graffiti* poems highlight the most important lines of human destiny, focus on the themes of a woman's happiness and love which helps to free creative potential. The poetess remains faithful to her world and her country.

The collection by Liūnė Sutema called *Tebūnie* (published in Lithuania in 2006) is discussed in subchapter *Emigruosiu į šalį, kuri vieną kart bus (I'll Emigrate to a Country Which Will Be Once)*. It is the first poetess' book to come into the daylight and bring official acknowledgment to the writer in her homeland. She received Lithuanian National Prize for all her works. The last book represents the wholeness and saves from distinction both physical and spiritual. Poems are miniatures; the poetic language is painfully naked, free of any occasional decoration, yet graceful and calm. The main topic of the collection is loneliness of a creator-woman. The book *Tebūnie* is exceptional among the works of Lithuanian creators-women. The poetic space created by Liūnė Sutema reflects not only her but all women's pain of losses. When she speaks about death, the poetess raises life over temporariness and even death itself, she suggests new conception of human experience. Every negation involves the possibility of affirmation. The word "tebūnie" (let it be) serves as a code, a key not only to this collection but to the whole poetry of Liūnė Sutema. A foreign country does not prevent from creation. Poetic losses turn into discoveries. One leaves home in order to come back to his/her country by means of poetry.

Chapter *Sugrižau (I Have Come Back)* generalizes poetics and stylistics of Liūnė Sutema's works. The monograph reveals relations between the poetess' life and poetry. The key points of her worldview in poetry are childish surprise and silent suffering. It forms her approach to the world. Both in lifelike situations and her poetry the writer speaks about inner reality of experience, feelings and memories as accompanied by the unique environment created by her strong imagination: dreams, desires, disappointments, sad failure to find significance in being, bitterness and pain, in general, about the most intimate things. It is an inner dialogue with the self. Poetry of Liūnė Sutema is unique and exceptional because it exposes the greatest suffering that resides deeply in woman's nature. In the chapter, poetic works are examined regarding compositional and stylistic aspects. The author of the present work looks for the consistency of the leading motifs and concentrates on the most important poetic and existential problems touched upon in the collections of poetry.

One of the most significant topics of Liūnė Sutema's works is the depiction of a creator-woman and revelation of her approach to the world. The author of the present work discusses the development of motifs, original stylistics and relations with close poets (A. Mackus, H. Nagys, J. Degutyte, V. Šlaitas). Other topics of concern include the loss of motherland, domestication of a foreign country, departure, journey, the sin of fratricide, other Biblical motifs. The key note of Liūnė Sutema poetry appears to be the loss of homeland. It comes out as a sacred place where one can feel safe and calm, while the departure is the loss of the foundations of life, of the self, it is a confrontation with uncertainty. In

her poems, Liūnė Sutema speaks about her debt to her country and her people; she contemplates on the problems of guilt and duty, love and betrayal, life and death. The poetess does not attempt to make exile a concrete or ideological issue. Existential and aesthetic contrasts, the absence of patriotic slogans and declarative or rhetorical phrases are characteristic of her works. She did not proclaim ideas of freedom but rather subtly displayed painful existence of a creator-woman in exile. By her cultural position, which highlights independence and individuality, Liūnė Sutema, tries to retain her own world, the contours of her country and free space of spiritual life.

Poems in *vers libre* endowed with the form of a diary, notes or a dream feature various literary styles: romanticism, existentialism, modern German literature. Musical and art components masterly interweaved creates distinctive poetic cloth characteristic of Liūnė Sutema. Stylistic figures (anaphora, epiphora) serve as the main tools to compose poems and grasp their specific intonation. Some artistic patterns may be distinguished as occurring frequently in the poems, e.g. repetition of one or several lines, circular composition which works as a whirlpool – winds and leads to the deciphering of the main idea. The comparison of a poetic sentence to a whirlpool points to its hermeneutical nature: by means of concentric circles one approaches the essence and conception of thought. The poetess use graphic elements in her poems: spacing, dotted lines, ellipsis which accentuate the importance of a pause and leaves freedom for a reader to finish what is left unsaid.

Special attention is paid to vocabulary, symbolism, images, language preservation, graphical patterns applied in poems, figurative devices. While analyzing the poetic space, the author of the present paper concentrated on dominating mythical images. The poetess has been interested in Lithuanian and Latvian mythology, ancient rituals, stories about gods and divinities, saints, creation of the world, its destruction and renewal. In Liūnė Sutema's poetry human nature is expressed by the image of the tree. A tree like a man has to pull down the roots, grow, bloom, give fruits, provide shelter for a younger and weaker brother. The metaphor of a Life-tree expresses spatial and temporal dimensions of the poetry. In Baltic mythology, the branches of Life-Sun Tree reach the heavenly world, whereas its roots go down deep into the world of the dead. The two mythical universes are joined together in Liūnė Sutema's works. The poetess' "creative blood" runs in the Life-Sun Tree. The initial knowledge of the world acquired through the images has become the axis of her artistic works. Archetypes – images, symbolical figures, mythical characters – serve as code recognition and deciphering of which leads to the conception of poetic depths. The relation with language turns into the quest for identity. The writer looks for inspiration in folk traditions – lullabies, laments, hooting, prayers, litanies, various forms of magic (incantation), rituals, chants, dances and games find their place in Liūnė Sutema's poems. Paraphrases of folklore, insertions of mythical context into lifelike situations are frequent in her poetry. One of the most popular folktales Eglė žalčių karalienė (*Eglė, the Queen of Grass-snakes*) has come to be the basis for some poems. The character of Eglė is close and dear, it helps the poetess to depict not only a loving woman, a part of nature that brings life, saviour of family cosines and tranquility, but also a being that unites the real world with that of the dead. However, traditional folktales' characters, such as Žilvinas, Drebulė, Jonukas, twelve brothers and others are not the only ones to be met in Liūnė Sutema's poetry. One may find characters of modern literary tales (especially those written by Julius Kaupas), e.g. dolls and Harlequin, Wizard with frogs, Magician, little soldiers. The writer's attitude towards tradition and innovation becomes clearer. Liūnė Sutema reveals

her Christian perspective, highlights values of her life, i.e. Ten Commandments. She creates a complex of images, characters, and symbols related with biblical motifs. The most important of them are the following ones: the sin of fratricide (Cain), the combat of David and Goliath, murder of St John, St Peter's denial. There are intertextual quotations: words from laments, prayers, counting-games, bits of the Old Testament. Prominent symbols like fish, a loaf of bread, shepherd hint of mystery and make a part of poetics.

Woman in Liūnė Sutema's poetry is a witch, two-mouthed and one-eyed *laumė* (Lithuanian fairy). She gets her power and strength of changing the world from nature, ancient archaic layers and turns all the energy into creation. The metaphor of journey comes out as a leitmotif uniting artistic and personal spaces (the words from Z. Nagytė diary: "These are hard ways on earth for man to walk. The ways of swamps, the ways of deserts, the ways of mountains"). Creator-woman faces severe reality of life alone and she has to make her own way, to create her country, cherish and nurture her words. Liūnė Sutema has not only retained the tongue she brought, but also created a new non-ornamented language based on Lithuanian folk-songs, myths, elements of folklore, marked with pagan elements and Biblical imagery.

CONCLUSIONS

The monograph *Liūnė Sutema: on the Paths of her Life and Creation* is the first attempt to provide an elaborate biography of Liūnė Sutema (Zinaida Vera Nagytė-Katiliškienė) in combination with the analysis of her works. All the information is illustrated by facsimiles of archival material. The present work is based on new, so far unknown data acquired by the author of the work from the poetess herself. The method of Philippe Lejeune, a creator of autobiographical genre theory, has been applied to explore diaries, calendar notes, letters, memories of Liūnė Sutema. The conclusion has been drawn that the mentioned above texts allow for a more accurate analysis of the writer's artistic texts.

1. Diaries, calendar notes, letters and memories reveal the influence of her family on the formation of Liūnė Sutema's personality. Having analyzed the artistic path of the writer, it has become clear that her approach to the world has undergone the impact of European culture including Latvian, German, Lithuanian cultures. The sacred space of native home, marks of the people, ancient cultural traditions experienced till the departure from homeland later turned into significant signs in Liūnė Sutema's poetry. She had strong spiritual connection with her brother Henrikas who lead her to the world of culture and literature. Cosy home and caring relatives gave her the feeling of fullness, thus the first creative attempts expose the thirst for loneliness. The worldview of Liūnė Sutema has been formed by Christian idealism and existential philosophy. Writing diaries and poems for the writer is a possibility to express her point of view. She has put a sign of equality between her artistic and personal lives and identified her own being with the being of poetry. The analysis of autobiographical data and poetry collection has lead to the conclusion that the actual personality of the writer and the lyric speaker of poems coincide.

2. The research of poetry collections by emigrant writers opened new perspective of cultural and literary life in exile. In the present work, the context of the second half of the 20th century has been actualized: the monograph covers cultural and literary activity of emigrant writers in Austria, Germany and the USA. The information examined has proved that writers sought to retain their national identity through language and traditions. Gymnasiums were founded in every DP camp. Having finished them in exile or still in

Lithuania Liūnė Sutema, H. Nagys, K. Ostrauskas, J. Kaupas, A. Landsbergis, P. Koziulis and others turned to Western European education and culture. They studied at Innsbruck, Freiburg, Tübingen, Mainz, Heidelberg, Bonn universities. Under the conditions of exile two institutions of high education were established in Germany: Baltic university in Hamburg and School of Arts and Crafts in Freiburg founded for capable Lithuanian painters following the initiative of a painter Kazimieras Vytautas Jonynas. Young intellectuals developed their student activity, established movements, organizations of *ateitininkai* and scouts. Youth of liberal attitudes founded organization *Šviesa* in Freiburg's university. Later it was joined with *Santara* in the USA.

2.1. Due to the effort of intellectuals, Lithuanian journalists union, Lithuanian writers' associations in Tübingen, Germany and New York, the USA were established. The development of cultural and literary activity was of crucial importance in emigration. Almost every DP camp published Lithuanian press, journals, the most important of which was the newspaper *Žiburiai* and journal *Aidai*. Emigrants in Germany and the USA took care of books publishing, establishment of literary prizes and organization of cultural events and festivals. The monumental annual *Tremties metai* (1947) published by Lithuanian writers' association in exile is a proof of writers' willingness to foster and cherish Lithuanian language and national identity. A large overview of literary history *Egzodo rašytojai 1945–1990* prepared by Kazys Bradūnas and Rimvydas Šilbajoris and published in the USA introduced the possibility to know the works of emigrant writers in great detail.

2.2. The author of the present paper studied the appearance of the “land-lovers (*žemininkai*) generation” to which K. Bradūnas, H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, J. Kėkštas, as well as V. Mačernis belonged. They did not reject native traditions, yet approached the modes of modern Western European and American writers. “*Žemininkai*“ sought for a high artistic level themselves and held similar requirements for others. Due to their initiative an annual *Žemė* (1951) was published as well as a journal *Literatūros lankai* (1955) was established. These literary issues contributed significantly to the change of attitude towards the understanding of traditional literature.

2.3. Liūnė Sutema as well as Algimanats Mackus belonged to the “landless generation”. It has been designated that Liūnė Sutema has chosen an original and individual way – she consciously tried to modernize poetry. The pattern of her works is determined by the model of a poem which did not obey ideology and detaches from depiction of reality. The poetess distanced herself from social activity, did not belong to any organization, however she has constantly read her works in literary events.

Regarding the character of literary trends and movements formed in exile it is worth mentioning that works of emigrant writers were highly influenced by the environment, epoch, especially linguistic and cultural space in a foreign country.

3. Liūnė Sutema's texts of the biographical level – diaries, calendar notes, letters, memories – reveal her inner life to be pervaded by existential anxiety. When she describes the process of creating in her autobiographical texts, Liūnė Sutema emphasizes sensitivity, emotionality and rejects any possibility of a rational representation. The main topics of her prose include those of creation, exile, woman's destiny. The appearance of inner writer's states and sensitive temper was supposed by her favourite artists: R. M. Rilke, S. Lagerlöf, F. Nietzsche, E. Wiralt, V. Ignas, V. van Gogh. Her hobbies – classical music, art, books – have determined artistic peculiarities of her works. Her texts display contradictions of a creator-woman in exile. Here two directions may be distinguished: woman's

self-identification (woman's who remains faithful to her nature, homeland, close ones) and autobiographical intonation of a creator which tells about the need of spiritual ideals and difficulty to achieve them, i.e. the thirst for creation, preservation of the Lithuanian language in a foreign country.

4. The analysis of seven poetry collections by Liūnė Sutema was carried out while applying hermeneutic perception of a text, i.e. by deciphering its separate parts and joining semantic meanings into a single unity.

4.1. Every aspect of research – composition, themes and motifs, problems of space and time, key points of a woman's world, distinctive modern conception of the synthesis of the creator-woman and her national spirit – leads to the structural axis of Liūnė Sutema's poetic world, i.e. the word and contemplation upon life.

4.2. The research carried out allows the formulation and enumeration of the main themes and dominating motifs in Liūnė Sutema's works, such as the loss of native country, domestication of a foreign country, the motif of care and protection, the pursuit of love and happiness. The analysis of autobiographical texts helped to designate that the motifs of brotherhood and sisterhood were brought to Liūnė Sutema's works by the heroes of S. Lagerlöf's *Gösta Berling's Saga* and A. Fournier's *Moln The Great*. The theme of the fostering and preserving the native tongue, its primeval accent is exceptionally important and significant throughout the poetess' works.

4.3. Mythical images and symbols coming from traditional Lithuanian pagan world-view are dominating in Liūnė Sutema's poems. The poetic space is signified by mythical entities Medeina, Žemyna, Laima, Ragana, Perkūnas as well as Biblical characters: Christ, Judas, St Peter, David and Goliath, St John. The surrounding things are taken as a supernatural realia which has a heavenly prototype, exists in transcendental space. Sacredness of mountains, fields, woods, stones is treated as a manifestation of divine powers that determine human existence. Human everyday life and being is related with the spheres patronized by mythical creatures. Water and Earth has been determined as universal symbols of woman's loving powers and motherhood. The speaker of poems tends to identify himself with mythical beings. The process of creation turns into a witchcraft, magical action, a string of magical signs and incantations.

4.4. In Liūnė Sutema's works traditions intermingle with modernity. Her poems accept heroes from folk-tales *Eglė žalčių karalienė (Eglė, the Queen of Grass-snakes)*, *Dvylika brolių juodvarniais lakstančių (Twelve Brothers Turned into Ravens)*, *Elenytė ir Joniukas (Elenytė ir Joniukas)*. They designate the traditional background of the poetess. Moreover, the texts actualize characters of modern and dear to the writer tales by Julius Kaupas: Harlequin, a magician, frog and toy-soldier.

4.5. Liūnė Sutema is a composer of a modern lyric confession poem who strives for the perfection of form and originality of expression. Poems are written in *vers libre* in form of a dream, diary, note, letter or advertisement. The poems from the collection *Graffiti* appear as single picture inscribed onto the wall of Universe. Poems-miniatures are joined into an indivisible unit. The image of a writing woman who makes graffiti comes out as a code of the collection. It exposes a manifold drama of the poetess' life: the loss of homeland and relatives, the threat of losing native tongue. Creative word serves as the *axis mundus* and initiates inner dialogue with the self, in some cases with an interlocutor "You".

4.6. The analysis of most poems' composition and structural levels leads to the conclusion that in order to make the theme deeper and the thought more significant the poetess

often repeats one or several lines, employs circular composition and thus endows a poem with a musical tonality. The construction of poems is clear and brief; it emphasizes contrasting elements. Metaphors seem to be carefully chosen, the combination of colours and light set artistically and accurately. Liūnė Sutema's metaphors serve as a code that unites all poems into a single semantic field and make all the works integrated. Minimalism of form, "non-ornamented" words help to express a particularly pure, ascetic, subtle feeling. The impression of simplicity is highlighted by epic nature of *blank verse*. A stylistic device typical of Liūnė Sutema is the use of graphical elements (spacing, bolding, dotted lines).

5. To generalize the research of Liūnė Sutema's works, the conception of the poetic space of the writer is extended and supplemented by details of autobiographical texts which serve as a key to decipher it. The creator-woman has faced severe reality of life and has had to make her own way, create her land, cherish and nurture language. Liūnė Sutema has not only retained her native tongue, but also has given an insight into her own "non-ornamented language".

5.1. The relation of Liūnė Sutema to language turns into a quest for identity; the poetess looks for an inspiration in folk traditions. Brief and reserved word of the creator-woman comes from the sensitive and existential experience. The poetess often uses paraphrases of folklore and inserts mythical context into lifelike situations. The world of plant (from bindweed to oak) is of particular importance. The most frequent images mentioned are these: spruce tree, oak, aspen, maple, birch, rowan. The image of the tree is identified with human nature in Liūnė Sutema's works. The tree as well as a man has to pull down the roots, grow, bloom, bring fruit, provide shelter and support for the weaker. The metaphor of the Life-tree expresses artistic spatial and temporal dimension. The destructive power of the external world is juxtaposed with a stoic posture of a fragile creator. In Baltic mythology, the branches of the Life-Sun Tree reach the heaven, whereas roots go down deep in to the world of the dead. Liūnė Sutema's poetry joins the two worlds. The "creative blood" of the poetess runs in the Life-Sun Tree and makes it pulsate with fragments of folk-songs, hooting, laments, prayers, litanies, shine with symbolical poetics of tales intermingled with the symbols of the sun, moon, grass-snake, fire and divinities. The Life-Sun Tree is one of the most significant metaphors employed by Liūnė Sutema.

5.2. The crucial creative point of Liūnė Sutema is aesthetics. The sense of being is expressed artistically; the reality is turned into a manifestation of spirituality. The lyric subject really lives, looks for a harmony with the world – it is not a mere textual figure. Reserved words and images reveal the most important guidelines of human life, highlight the topics of woman's love and happiness which influence creative potential. Liūnė Sutema's poems have changed the attitude towards sensitive, sentimental conception of a creator-woman's world in Lithuanian literature. The metaphysical problem of the destiny of a creator-woman has become the axis of poetry.

6. The poetic language is very diverse. The poetess plays with language by setting short "non-ornamented" words like graffiti lines which sketch accurately both inner and external worlds of the writer. The dialogues are addressed to the ones in Afterlife, Christ, pagan gods, whereas in monologues the voices of the addresser and the addressee merge thus revealing the unity of language and being. Poetry is pervaded by longing based on the desire to preserve national identity through language. The word, its writing, its breathing comes to be the axis of personal and artistic lives. The poetess writes in order to live: through the "lattice of language" one approaches the "linguistic crystal" of a creator-woman.

In the research of the impact of historical epoch on the formation of a personality the attention was focused on contradictions in social, political and cultural contexts. The highlighted theme of a creator-woman is related with the suffering due to departure from homeland and metaphysical return. It may be stated that artistic solutions of Liūnė Sutema has been determined by the pursuit for answers to eternal questions of being and non-being, famine and wholeness of creativity.

Ivadas

XX amžiaus paskutiniais dešimtmečiais atsivėrė plačios galimybės tyrinėti išeivių rašytojų kūrybą. Sugrįžęs į Lietuvą kultūrinis paveldas suteikia galimybių naujai pažvelgti į praeities įvykius, rekonstruoti socialines, politines, kultūrinės aplinkybes, nulėmusias daugelio rašytojų kūrybos pobūdį. Iškilios poetės Liūnės Sutemos (*tikr.* Zinaida Vera Nagytė-Katiliškienė, gimusi 1927 metais Mažeikiuose) vardas Lietuvos skaitytojui labiau tapo žinomas po 1990 metų. Būtent tada kartu su Bernardo Brazdžionio, Alfonso Nykos-Niliūno, Algimanto Mackaus, Kazio Bradūno, Henriko Nagio, Vlado Šlaito, Birutės Pūkelevičiūtės ir kitų išeivių poetų kūryba Lietuvą pasiekė ir Liūnės Sutemos eilėraščiai. 1992 metais leidykla „Vaga“ išleido jos „Poezijos rinktinę“; 2006 m. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla publikavo poetės rinkinį „Tebūnie“. 2007-aisiais Liūnė Sutema tapo Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureate. 2009-ųjų pavasarį išleista jos pačios sudaryta poezijos rinktinė „Sugrįžau“.

Liūnė Sutema, kaip ir Algimantas Mackus, priskiriama „bežemių kartai“ (V. Kavolis), prabilusiai savita „neornamentuota kalba“ (A. Mackus). „Bežemių karta“ neturėjo tiesioginio ryšio su Nepriklausomos Lietuvos kultūros tradicijomis – gyveno ir dirbo svetimoje žemėje. Liūnė Sutema, atsiribojusi nuo lietuviškos bendruomeninės veiklos, puoselėjo kūrybą, kūrė savitą žodį. Algimantas Mackus, vertindamas jos debiutinį rinkinį „Tebūnie tarytum pasakoj“ (1955), išpranašavo autorei išskirtinę vietą ir lietuvių literatūros istorijoje, ir išeivijos kontekste, akcentuodamas gebėjimą kalbėti savaip net ir visai tremties poezijai būdinga tema.

Tyrimo aktualumas ir reikšmė. Ginamojo darbo autorės monografijoje „**Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais**“ (2009) pirmą kartą iš esmės tyrinėjami visi poetės rinkiniai nuo debiutinio „Tebūnie tarytum pasakoj“ (1955) iki paskutiniojo „Tebūnie“ (2006).

Joje istorinė-chronologinė analizė derinama su Liūnės Sutemos poetinių tekstų tyrimu, išsamiai apžvelgtas biografinis lygmuo, suponavęs poetinės kūrybos pobūdį. Tyrinėjant poetės gyvenimą ir kūrybą, naudotasi tiek spausdintais, tiek archyviniais, iki šiol lituanistikos akademiniame diskurse mažai arba beveik neapartais šaltiniais: dienoraščiais, laiškais, užrašų knygelėmis, amžininkų pasakojimais. Reikšmingų paaiškinimų, komentarų, papildymų sulaukta ir iš pačios kūrėjos, lankantis jos namuose Lemonte (JAV).

Monografijoje išanalizuotas poetės kelias, aptartos kūrybos ištakos, atskleidžiant sąveiką su europietiškomis latvių, vokiečių ir lietuvių kultūromis. Iki šiol netyrinėtos Liūnės Sutemos archyvalijos leido naujai pažvelgti ir į kitų, poetei artimų draugų rašytojų gyvenimus, jų sąsajas su kūryba (Algimanto Mackaus, Juliaus Kaupo, Henriko Nagio, Mariaus Katiliškio). Archyvinė medžiaga ir pateikti „gyvi“ liudijimai papildo lietuvių literatūrologijos kontekstą, išryškina išeivių kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo savitumą svetimoje žemėje. Atliktas tyrimas turėtų būti naudingas ir mokomiesiems, ir moksliniams tikslams. Monografija svarbi lietuvių literatūrologijai kaip pristatanti mažai žinomas, bet savitas ir talentingos išeivių kūrėjos gyvenimą ir kūrybą, kaip metodologiškai pagrįsta faktų ir duomenų sistema.

Monografijos objektas – Liūnės Sutemos kūryba, sutelkta į septynis poezijos rinkinius, ir autobiografiniai tekstai – dienoraščiai, laišakai, užrašai, atsiminimai, leidžiantys

išsamiau pažinti poetės gyvenimo ir kūrybos sąsajas, įrašyti poetinius tekstus į konkrečią egzistencinę ir kultūrinę situaciją.

Darbo tikslas – ištirti Liūnės Sutemos (Zinaidos Nagytės-Katiliškienės) kūrybos pasaulėvaizdį, atskleisti jo sąsajas su išėjimu iš tėvynės, aktualizuojant mažai žinomus biografijos faktus; tyrinėti poetės kūrybą, išryškinant esminius motyvus, stilistines priemones, taip pat aptarti moters-kūrėjos „atsinešto“ lietuviško žodžio transformaciją svetimoje žemėje.

Siekiant iškelto tikslo formuluojami tokie **uždaviniai**: 1) ištirinėti Liūnės Sutemos biografijos ypatybes, atskleidžiant asmens ir kūrybos sąsajas; 2) aptarti XX amžiaus antrosios pusės lietuvių išeivių literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo apraiškas (spaudą, Lietuvių rašytojų draugijų įkūrimą, studijas universitetuose, knygų leidybą, literatūrines šventes ir pan.) Vokietijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose; 3) išnagrinėti kultūrinius veiksmus, nulėmusius poetės kūrybos meninį savitumą; 4) atskleisti poetinės kūrybos dominantes; 5) išanalizuoti moters-kūrėjos poetinę kalbą, svarbiausius estetinius orientyrus.

Darbo mokslinis naujumas. Tyrinėjant XX amžiaus antrosios pusės išeivių rašytojų kultūrinį ir literatūrinį gyvenimą pasitelkti gausūs šaltiniai: iki šiol mažai žinomi rašytojų rinkiniai, saugomi Maironio lietuvių literatūros muziejuje (toliau – MLLM); asmeninis Liūnės Sutemos archyvas (toliau – ALSA), esantis jos namuose Lemonte, JAV; archyvinė medžiaga Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje (toliau – LTSC) ir amžininkų liudijimai (rašytojų – Alfonso Nykos-Niliūno, Kosto Ostrausko, Jurgio Blekaičio; poetės artimų studijų, mokslo draugų ir giminaičių – Onos Stikliūtės-Šilininės, Joanos Abramikaitės-Vaičiulaitienės, Ritos Kavolienės, Dalios Šlenienės, Irenos Ušinskienės ir kt.). Analizuojant kultūrinį paveldą įsigilinta į kūrėjos padėtį išeivių terpėje.

Monografijoje pirmą kartą literatūros istorijoje Liūnės Sutemos kaip moters-kūrėjos raiškos analizė hermeneutiniu ir naujojo istorizmo metodu susieta su biografinio diskurso ypatybėmis. Naujai suvokta ir įvertinta Liūnės Sutemos kūryba. Iki šios monografijos išleidimo poetės kūrybos santykis su tradicija ir naujovėmis buvo mažai tyrinėtas. Analizuojama iki šiol kitų literatūrologų nepakankamai nagrinėta poetės-kūrėjos ir poetės-moters tema, atsekama, kaip Liūnė Sutema savo būtį sutapatina su poezijos būtimi.

Tad rašytojos kūryba ir monografijos išvalgos turėtų paskatinti mokslininkus ir pedagogus, tyrinėjančius XX amžiaus antrosios pusės literatūrinį procesą, naujai pažvelgti ir interpretuoti Liūnės Sutemos gyvenimo ir tekstų savitumą bei unikalumą. Atliktas tyrimas yra pagrindas tolesnėms studijoms, papildysiančioms išeivių rašytojų kūrybos nagrinėjimus. Analizuota gausi archyvinė medžiaga skatina įvairiais aspektais pažvelgti ir į poetei artimų rašytojų gyvenimus. Monografija „Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais“ papildo naujausių laikų Lietuvos literatūrologų kuriamą literatūros istoriją ir praplečia jos tyrimus.

Tyrimo metodika. Siekiant kuo plačiau ir išsamiau apžvelgti Liūnės Sutemos gyvenimą ir išanalizuoti kūrybą, šiame darbe taikyti įvairūs metodai, leidę atrasti kryptingus ir pakankamus medžiagos rinkimo, analizės ir pateikimo būdus – istorinį-aprašomąjį ir analitinį-interpretacinį. Pirmasis iš esmės yra pagrįstas naujojo istorizmo principais, leidžiančiais į visumą susieti kūrėjo biografijos, jo gyvenamosios aplinkos ir kūrinio elementus. Antrasis, analitinis-interpretacinis metodas, paremtas hermeneutine analize, šiame tyrime pasitelktas siekiant atskleisti Liūnės Sutemos poetinių tekstų prasmes.

Istoriškai analizuojant Liūnės Sutemos gyvenimo medžiagą, taip pat taikytas prancūzų genetinio kriticizmo įtakoje susiformavęs Philippe'o Lejeune'o *autobiografinio žanro teorijos metodas*, priskiriamas naujojo istorizmo ideologijai. Veikale „Autobiografija Prancūzijoje“ (*L'autobiographie en France*, 1971) Lejeune'as pateikė teorines įvairių autobiografijų apybraižas, išskirdamas jų esminius bruožus. Pasak tyrinėtojo, dienoraščių, atsiminimų, esė autorius yra realus asmuo, pasakojantis apie save be tarpininkų. Šie tekstai iš pirmo žvilgsnio suvokiami kaip ribotos apimties, lakoniški, aiškiai pateikiantys autoriaus nuomonę. Tačiau išgilinus paaiškėja jų daugiaplaniškumas. Minėtų autobiografijų suvokimas ir supratimas – raktas į rašytojo asmenybę. Jose itin svarbus konteksto poveikis rašytojui ir jo kūrybai. Tokiu kontekstu Gitana Vanagaitė, kalbėdama apie autobiografijos pasakojimo istorijos objektą, vadina kronikines, socialines ar politines epochos realijas (Vanagaitė 2008).

Taip suprastas genetinio kriticizmo metodas taikytas analizuojant Liūnės Sutemos tekstus. Ši prietis prie teksto ir jo kontekstų iš dalies yra ir bendrasis mokslinis, ir specialusis knygotybinės biografistikos metodas. Jis taikytas renkant ir analizuojant tam tikrus duomenis – įvertinti istoriniai gyvenimiški liudijimai. Šiuo metodu siekta atskleisti Liūnės Sutemos asmenybės gyvenimą ir kūrybą istoriniame kontekste, individualios būties plėtojimo perspektyvas ir tarpusavio santykius su kitais asmenimis. Siekta rekonstruoti poetės gyvenimo programą ir asmenybės tapsmo scenarijų, jos dalykinės, šeiminės, dvasinės, gamtinės ir socialinės aplinkos organizavimą laike ir erdvėje. Pateikiami iki šiol mažai žinoti Liūnės Sutemos biografijos faktai, pasaulėžiūros ypatumai, išryškintos jos estetinės nuostatos, atskleistas autentiškas santykis su aplinka. Tradicinis biografinis naratyvas plėtotas chronologiškai, atrenkant ir atskleidžiant tuos poetės gyvenimo momentus, kurie iš esmės yra susiję su jos kūryba.

Istorinis-aprašomasis metodas leido išanalizuoti poetės kūrybą to laikotarpio kontekste, atskleisti tam tikras įtaką padariusias istorines aplinkybes. Dėmesys sutelktas prie dviejų istorinių kryžkelių: išėjimo iš tėvynės ir sugrįžimo į ją. Metodas taikytas aptariant išėivijoje susiformavusių naujų literatūrinių krypčių ir sambūrių pobūdį, apmąstant Liūnės Sutemos rinkinių recepciją. Monografijoje pasakojama chronologiškai, sisteminti įvykius, siejant juos į prasmingą visumą, išryškinant esminius, aktualius reiškinius. Analizuojant poetės kūrybos sampratą, požiūrį į lyrinį subjektą, poetikos ir stilistikos modernumą, aprašomasis metodas derintas su *analitiniu-interpretaciniu*.

Tekstų analizėje vyrauja *hermeneutinė interpretacija*. Jos tikslas – suvokti autoriaus užrašytas mintis taip, kaip jis pats norėtų būti išgirstas, suprasti jo kitoniškumą ir tai paaiškinti skaitytojams. Be dialogo, kurio einama į *Kito* pasaulį, hermeneutika neįmanoma. Monografijoje siekiama atsitraukti nuo teksto gramatinio lygmens ir atskleisti jo dvasinių prasmų klodą. Liūnės Sutemos kūryba aiškinama jos vidiniu (paties teksto) požiūriu, mėginant atskleisti tikriausią teksto variantą.

Hermeneutinę tradiciją XX amžiaus pradžioje išpopuliarino F. Schleiermacheris (1786–1834), vėliau ji buvo plėtojama W. Dilthey'aus (1833–1911), M. Heideggerio (1889–1976). Iš hermeneutinės analizės tradicijos taško kalbant apie Liūnės Sutemos poetinius tekstus, svarbiausias būtų „hermeneutinio rato“ sąvoka nusakomas paradoksas: visumą galima suprasti tik supratęs atskiras dalis, o pastarosioms suprasti būtina visuma. Kaip teigia A. Jurgutienė, hermeneutinio rato principo esmė ta, kad atskiros teksto prasmės yra susijusios su jo bendrąja prasme taip, kaip jo bendroji prasmė priklauso nuo dalinių prasmų išaiškinimo (Jurgutienė 2006). Hermeneutinė interpretacija monografijos autorei

padėjo ne tik atskleisti Liūnės Sutemos poetinių tekstų prasmes, bet ir atkreipti dėmesį į savosios interpretacijos poveikį Liūnės Sutemos literatūrinės kūrybos vertinimui. Tekstas yra suprantamas kaip atkurtos ar naujai sukurtos prasmės išraiška, pačią prasmę papildžius interpretatoriaus „perskaitymu“. Tad hermeneutinės nuostatos šiame darbe padėjo ne tik metodologiškai pagrįsti Liūnės Sutemos kūrybos prasmių paieškas, bet ir aiškiau suformuluoti literatūrologinio tyrimo prielaidas.

Nuodugniau atskleidžiant hermeneutinio metodo taikymą, būtina nurodyti M. Heideggerio traktate „Būtis ir laikas“ (*Sein und Zeint*, 1927) iškeltą abejonę dėl abstrakčių, spekuliatyvių būdų ir galimybių suprasti žmogaus egzistenciją. Pasak Heideggerio, didžiausias vaidmuo žmogaus gyvenime tenka rūpesčiui dėl savo būties pasaulyje. M. Heideggerio teigimu, būtent rūpestis jungia žmogaus gyvenimo trukmę kaip praeitį, dabartį ir ateitį. Egzistencija bus tikra arba netikra, priklausomai nuo to, kas yra akcentuojama. Netikra bus tada, jeigu joje akcentuojama dabartis. Tuomet žmogus susitapatina su aplinkos daiktais ir žmonėmis, jie uždengia jam horizontą. Susitapatindamas tik su dabartimi žmogus praranda save, tampa kažkuo, vidutinybe. Tikra egzistencija, pasak M. Heideggerio, esti tada, kai žmogus pamato save tokį, koks yra: silpną, baigtinį, bet esantį. Tada žmogus atranda savo baigtumą kaip istoriškumą, savo nerimą – kaip laisvę, abejones – kaip mąstymą, kaip amžinybės siekį ir galimybę.

M. Heideggerio pasekėjas H. G. Gadameris (1900–2002) veikalo „Tiesa ir metodas“ (*Wahrheit und Methode*, 1960) autorius, kritikavo klasikinę idėją, jog istorikas tradiciją gali nagrinėti kaip nepriklausomas tyrinėtojas, pats nepatirdamas tos įtakos. Pasak jo, universalus pažinimas, interpretacija negali nepriklausyti nuo tradicijos. Istorinis pažinimas, kaip ir bet kuris kitas, vyksta ratu. Šis ratas yra ontologinio pobūdžio ir iš jo išsilaisvinti neįmanoma. Jis atsiranda todėl, kad būtis yra laikas, kad neįmanoma peržengti laiko ribų ir stebėti istoriją iš šalies. H. G. Gadameris hermeneutinę patirtį siejo su tradicija. Tačiau tradicija nėra paprasčiausias procesas, kurį patirtis mus moko pažinti ir įvaldyti; tai – kalba, t. y. ji reiškia save kaip „tu“. Šis „tu“ nėra objektas: jis yra santykis su mumis. Kalbėdamas apie hermeneutinę patirtį filosofas pabrėžė, jog faktas ir prasmė yra vienas nuo kito neatsiejami, kai kalbam apie egzistencinį faktą.

H. G. Gadameris aiškina teksto skaitymą kaip mūsų pasaulio plėtrą, ne tik kaip pažinimą. Filosofo nuomone, tekstas turi būti suprstas kaip hermeneutinė sąvoka; tai reiškia, kad jis matomas ne kaip galutinis produktas. Jei nevysiškai suprantame tekstą, tada vyksta nuolatinis dialogas. Kai mes kažko nesuprantame, bandome tai įsisavinti ir tada vyksta supratimas. O ten, kur mes viską suprantame, interpretacija nevyksta, nesiplėtoja. H. G. Gadameris teigė, kad supratimas visada yra santykis tarp žmogaus ir tradicijos, o ne tarp žmogaus ir pasaulio, nes žmogus niekada negali pabėgti nuo savo aplinkos tradicijos. Filosofas hermeneutinės sąrangos ieškojo mene, istorijoje. Meno kūrinys jam atrodo kaip istorinė duotybė ir kartu kaip galimas mokslinis tyrimo objektas. Tekste ar meno kūrinyje glūdinčios tikrovės prasmės fiksavimas tampa begalinis. Hermeneutinis uždavinys – atskleisti pirminius mūsų kalbos ir pokalbio ryšius. Kalba visada mus pralenkia, kadangi kalbėjimas priklauso ne „aš“, o „mes“ sričiai. Filosofas kalbą vertina kaip „aš“ ir „pasaulio“ susitikimo vietą.

H. G. Gadameriui itin reikšminga buvo kalbos tema. Straipsnyje „Tėvynė ir kalba“ (1999) jis analizuoja atsidūrusiojo egzilyje kalbos svarbą. Pabrėždamas gimtosios kalbos išsaugojimo bei puoselėjimo problemą filosofas sako, jog tik per kūrybą galima išlikti savoje kalboje, tautoje. Per kūrybą, pasak jo, rašytojas grįžta namo. H. G. Gadameris

iškelti ontologinės eksplikacijos kelrodį – žaidimą kalba. Skiriamos trys santykio su kalba pakopos: kalbos grotos, kalbos šydas, kalbos žybsnis. Žybsnio, blyksnio, žaibiškai pasirodančio kalboje, iš kalbos, galimybė labiausiai patiriama poezijoje ir iš poezijos. Aukščiausia pakopa – kūrinys kaip „kalbos kristalas“, nušviečiantis žodžio tiesą.

Minėtų filosofų išvalgos metodologiškai leidžia pagrįsti Liūnės Sutemos tekstų analizę ir su genetinio kriticizmo formuluojamomis istorinio-aprašomojo metodo gairėmis, ir su naujojo istorizmo atstovo Philippe'o Lejeune'o autobiografinio žanro nuostatomis.

Tyrimo šaltiniai. Svarbiausi iš jų yra Liūnės Sutemos Čikagoje išleistos knygos: „Tebūnie tarytum pasakoj“ (1955), „Nebėra nieko svetimo“ (1962), „Bevardė šalis“ (1966), „Badmetis“ (1972; Vinco Krėvės vardo literatūrinė premija), „Vendeta“ (1981; Lietuvių rašytojų draugijos premija), „Graffiti“ (1993; JAV Lietuvių Bendruomenės literatūros premija); Lietuvoje – „Poezijos rinktinė“ (1992), rinktinė „Sugrižau“ (2009), „Tebūnie“ (2006; Lietuvos Nacionalinė premija).

Itin vertingais tyrinėjimo šaltiniais tapo Liūnės Sutemos, Mariaus Katiliškio, Algimanto Mackaus, Henriko Nagio, Kazio Bradūno, Alfonso Nykos-Niliūno, Jurgio Blekaičio, Juliaus Kaupo, Mariaus Katiliškio, Henriko Nagio, Antano Vaičiulaičio, Juozo Girniaus ir kitų rinkiniai, suteikę galimybę atrinkti būdingus ir ryškesnius kultūrinio bei literatūrinio išsiviečių rašytojų gyvenimo aspektus. Minėtųjų rinkinių archyvalijos suponavo naują požiūrį į Liūnės Sutemos gyvenimą bei kūrybą.

Ankstesni tyrinėjimai. Liūnės Sutemos gyvenimas ir kūryba iki pastarojo laiko nėra plačiau tyrinėti nei Lietuvoje, nei išsiviečioje. Parašyta studijinių straipsnių, tačiau tokio pobūdžio monografija, jungianti jos gyvenimą ir kūrybą, pateikiama pirmą kartą. Liūnė Sutema beveik nepažįstama platesnei Lietuvos visuomenei. Profesorės Viktorijos Skrupskelytės vertinimu, poetė nebuvo tinkamai įvertinta išsiviečio skaitytojų ir iš tradicinės poezijos kūrėjų neišskirta kaip savita menininkė.

Apie Liūnės Sutemos kūrybą Lietuvoje yra rašę Valdemaras Kukulas, Vitas Areška, studijinius tyrinėjimus išspausdino Solveiga Daugirdaitė (1999), Viktorija Daujotytė (2001), Dalia Satkauskytė (2001). Išsiviečioje apie poetės kūrybą bei recenzijas jos knygoms rašė Rimvydas Šilbajoris (1956), Julius Kaupas (Coppelius, 1957), Algimantas Mackus (1962), Vytautas Aleksandras Jonynas (1966), Vytautas Kavolis (1968), Jurgis Blekaitis (1973), Živilė Bilaišytė (1973), Aušra Marija Jurašienė (1982), Dana Vasiliauskienė (1992).

Viktorija Daujotytė savo knygos „Parašyta moterų“ straipsnyje „Liūnė Sutema“ aptaria šios kūrėjos savitą ir originalų stilių, polinkį į meditacinį eilėraščių, teigdama, kad tai yra ryškiausia poetė po Salomėjos Nėries. Sutelkiamas dėmesys į šių dviejų asmenybių kūrybinių ieškojimų kelią ir gyvenimo dramatiškumą, atskleidžiama pagrindinė egzistencijos formulė, išgyventa moters. Kritikė pamini debiutinį Liūnės Sutemos rinkinį „Tebūnie tarytum pasakoj“ aptardama eilėraščių „Laimė“, akcentuoja, kad jos rašymas ir išsirašymas tampa vidine kalba, kalbėjimu su savimi ir kitais. Poetės kūryboje išbraukiama kova, paryškinamas ilgesys, akcentuojamas jausminio rašymo pobūdis. Vertindama antrąją poetės knygą „Nebėra nieko svetimo“, V. Daujotytė teigia eilėraščio grafiškumą, vedantį link rinkinio „Graffiti“ – išvelgiama, kad eilėraščio sakinytis atitinka vidinę poetės tonaciją. Profesorė pabrėžia Liūnės Sutemos poetikos savitumą ir išskirtinumą.

Literatūros kritikas **Rimvydas Šilbajoris** poetės rinktinėje „Poezija“ įvadiniame straipsnyje „Liūnės Sutemos žemėje“ aptaria jos kūrybą nuo pirmojo rinkinio „Tebūnie

tarytum pasakoj“ iki penktojo „Vendeta“. Jis įvardija poetės „talento apraiškas“, tyrinėja eilėraščių struktūrą, kompozicijos principus, atskleidžia lyrinio „aš“ formavimąsi, raidą, teigdamas, kad esminis Liūnės Sutemos kūrybos bruožas – lyrinio „aš“ tapimas įvaizdžiu. Eilėraščiams būdingas pasakojamasis diskursas, fabula ir ryški atomazga. R. Šilbajoris išvelgia glaudų lyrinio „aš“ santykį su įvaizdžiais, metaforomis, pabrėždamas ketveriopą jo funkciją – būti pasakotoju ir veikėju, įvaizdžių kūrėju ir pačiu įvaizdžiu. Literatūrologas teigia, kad egzistencija suvokiama kaip dvi ribos: tarp būties ir nebūties. Apibūdindamas pagrindinius poetės kūrybinius metodus, kritikas įvardija pasikartojimų struktūras ir akcentuoja grafinių elementų vartojimą, visa tai prilygindamas „egzistenciniam išgyvenimui“. R. Šilbajoris jos poeziją įvardija kaip vientisą, banguojantį pasakojimą. Kritikas, pasitelkęs lyginimą, išvelgia daug bendro Liūnės Sutemos ir Algimanto Mackaus kūryboje – lyrinis „aš“ tapatinamas su asmeniniais vidiniais išgyvenimais.

Knygoje „Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990 m.“ iš lietuvių išeivių moterų-kūrėjų originalumu ir stiliaus modernumu, „sava kalba“ išskiriamos Birutė Pūkelevičiūtė (1923–2007) ir Liūnė Sutema. Tik apie šias dvi kūrėjas parašytos išsamios studijos. Literatūros kritikė *Dana Vasiliauskienė* studijiniame straipsnyje, atspausdintame minėtoje knygoje, tyrinėja poetės kūrybinio kelio raidą nuo pirmojo rinkinio „Tebūnie tarytum pasakoj“ iki knygos „Vendeta“. Eilėraščiai nagrinėjami teminiu principu, išryškinama struktūra, kompozicija, metaforų ir įvaizdžių formavimas. Analizuodama eilėraščius kritikė stebi Liūnės Sutemos kūrybos vyksmą, kalbines intonacijas, stilistinius pakartojimus. Taikliai atskleidžiama ir ypatinga poetės trauka grožiui, pačiai poezijai bei apskritai menui. D. Vasiliauskienė, teigdama Liūnės Sutemos poezijos išskirtinumą plačiame Vakarų pasaulio literatūros kontekste, apgailestauja, kad poetės eilėraščiai neišversti į prancūzų kalbą. Kritikės vertinimu, jie tobulai įsilietų į prancūzų lyrikos kontekstą.

Monografijos struktūra. Monografiją „Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais“ sudaro dvi dalys – du probleminiai laukai. Pirmojoje „Lietuva – Vokietija – Amerika“ atskleidžiama Liūnės Sutemos biografija. Antrojoje dalyje „Kūryba“ analizuojami ir interpretuojami poetės septyni rinkiniai, apžvelgiamos sąsajos su kūrybine išeivijos aplinka. Medžiaga dėstoma taikant tradicinį literatūros istorijos modelį – įvykiai pateikiami chronologiškai, siejami į visumą, išryškinami esminiai ir aktualūs reiškiniai.

Pirmąją dalį sudaro trys skyriai, kuriuose apibrėžti Liūnės Sutemos gyvenimo ir kūrybos laikotarpiai: „Lietuva. 1927–1944 m.“, „Vokietija – Austrija. 1944–1949 m.“, „Amerika. Nuo 1949 m.“. Šioje monografijos dalyje aptarti iki šiol mažai žinomi Liūnės Sutemos biografijos faktai, atskleisti pasaulėžiūros ypatumai, aptartos poetės estetiškos ir filosofinės nuostatos, įvardyti literatūriniai pomėgiai, apibrėžtas autentiškas jos santykis su aplinka, kurioje gyveno ir kūrė. Pirmosios dalies tekstą papildo du trumpi, bet išsamiai XX amžiaus antrosios pusės istorinius įvykius atskleidžiantys intarpai: „Palik man mano žodį“ ir „Lyg mozaika yra gyvenimas“. Juose nusakyta istorinė ir kultūrinė išeivių rašytojų lemtis Austrijoje, Vokietijoje ir Amerikoje. Apžvelgiamas po II pasaulinio karo, 1945 metais DP (išvietintųjų stovyklų) įkūrimas. Aprašomas lietuviškų gimnazijų, Pabaltijo universiteto bei Meno ir amatų mokyklos įsteigimas. Dėmesys sutelkiamas į Liūnės Sutemos studijas Insbruko ir Freiburgo universitetuose. Pateikiamos žinios apie Lietuvių rašytojų draugijos įkūrimą tretyje, Vokietijoje (1946), ir Lietuvių rašytojų draugijos įkūrimą Jungtinėse Amerikos Valstijose (1948) bei jų susijungimą į vieną Lietuvių rašytojų draugiją (1950, JAV). Paminėti itin svarbūs Vokietijoje ėję spaudos leidiniai: „Žiburiai“, „Aidai“. Pastaro-

jo meno ir kultūros žurnalo išleidimas buvo perkeltas į JAV, o vėliau, 1992 metais, – į Lietuvą (susijungė su žurnalu „Naujasis Židinys“). Taip pat aptariama lietuvių įsikūrimas ir kultūrinio darbo pradžia JAV, Santaros–Šviesos organizacijos veikla, „Margučio“ radijo, žurnalo „Metmenys“ įsteigimas. Gilinamasi į išeivių kūrėjų problematiką, jų lūkesčius ir praradimus, lingvistinius ir egzistencinius poetinės kalbos sprendimus. Išanalizuota lietuvių išeivių rašytojų veikla JAV, jų integracija į svetimą kultūrą.

Pirmosios ir antrosios monografijos dalių jungiamąja grandimi tapo skyrius „Draugystė yra pats didžiausias turtas“. Jame pateikiamos įvairios žinios, atskleidžiami nauji biografiniai faktai apie kūrėjus, paveikusius Liūnės Sutemos pasaulėjautą ir pasaulėvaizdį (Henrikas Nagys, Julius Kaupas, Algimantas Mackus, Marius Katiliškis). Šie intarpai tampa itin vertingu kontekstu Liūnės Sutemos kūrybai aktualizuoti.

Antrąją darbo dalį sudaro du skyriai: „Kūryba“ ir „Tegul kalba mano poezija“.

Pirmojo skyriaus poskyryje „Lyg krintančios žvaigždės“ nusakytas poetės Liūnės Sutemos slapyvardžio atsiradimas. Teksto dalyje „Bežemė pasauliniu mastu“ aptartos „bežemių kartos“ poetinės nuostatos. Poskyris „Širdys yra trapios – jas reikia labiau mylėti nei protą“ skirtas egzistencialistinės filosofijos idėjų, paveikusių poetės gyvenimą ir kūrybą, analizei (M. Heideggerio estetikos bruožams, A. Schopenhauerio „gyvenimo filosofijos“ nuostatoms, F. Nietzsche's kalbos poetikai). Poskyryje „Gyvenimas kaip niekad neišsemiama versmė...“ kalbama apie Liūnės Sutemos kūrybai lemiamą įtaką padariusius Europos kūrėjus: Rainerį Marią Rilkę, Selmą Lagerlöf, Alainą Fournier, vokiečių ekspresionistus.

Antrojoje monografijos dalyje „Kūryba“ išsamiai aptartas poetės kūrybos kontekstas: nusakyta poetų „bežemių“ kartos pasaulėjauta, išryškintos svarbiausios kūrybinės gairės. Skyriuje „Tegul kalba mano poezija“ tyrinėjami visi poetės rinkiniai. Šioje darbo dalyje išanalizuoti Liūnės Sutemos kūrybiniai metodai, poetinio žodžio formavimosi kelias, egzistencialistinės filosofijos įtaka jos poezijos kalbai, ekspresionizmo stilistikos, lietuvių mitologijos apraiškos poetės tekstuose, naujos poetinės kalbos kūrimo tendencijos.

Poetės gyvenimo ir kūrybos kelias iliustruojamas fotografijų, dokumentų, rankraščių, laiškų, dienoraščių ir užrašų knygelėlių faksimilėmis, jos vyro rašytojo Mariaus Katiliškio piešiniais. Monografijos pabaigoje pateiktas poetės gyvenimo ir kūrybos datų sąrašas, pavardžių rodyklė, santrauka anglų kalba. Monografiją sudaro 283 puslapiai. Yra du priedai: kompaktinė plokštelė su įrašyta Liūnės Sutemos skaitoma poezijos knyga „Tebūnie“ ir šaltinių bei literatūros sąrašas.

Monografijos apžvalga

Monografijoje tyrinėjamas Liūnės Sutemos (Zinaidos Veros Nagytės-Katiliškienės) gyvenimas ir analizuojama kūryba: nuo pirmojo rinkinio „Tebūnie tarytum pasakoj“ (1955) iki paskutiniojo „Tebūnie“ (2006). Iki šiol niekas nebandė plačiau ir išsamiau aptarti daugiabariaunę Liūnės Sutemos gyvenimo ir kūrybos visumą. Siekiant išskleisti pagrindinį šio mokslinio darbo tyrimo konceptą – moters-kūrėjos žodžio išsaugojimą svetur, monografijoje atsakoma į klausimą, kokios aplinkybės lėmė ir formavo Liūnės Sutemos pasaulėvaizdį ir pasaulėžiūrą. Tyrimo erdvė dalijama į du probleminius istorinius laukus: pasitraukimą iš Lietuvos 1944-aisiais ir daugelio rašytojų sugrįžimą po 1990-ųjų kai Lietuva vėl atgavo nepriklausomybę.

Įvadiniamе skyriuje „Gera, kad mano poezija surado namus“ apžvelgta septintoji Liūnės Sutemos knyga „Tebūnie“, išleista 2006 metais Lietuvoje. Poetei buvo lemta,

kaip ir daugeliui to laiko išeivių, ne savo noru pasitraukti iš gimtosios šalies ir ne vieną dešimtmetį praleisti svetimose žemėse, beje, ten ir pasilikti.

Pirmoje monografijos dalyje „Lietuva – Vokietija – Amerika“, taikant biografinį-aprašomąjį metodą, pristatoma Liūnės Sutemos asmeninė ir kūrybinė biografija. Šiame kontekste itin aktualūs tampa poetės dienoraštiniai tekstai, kalendoriniai užrašai. Remiantis Philippe'o Lejeune'o, Vytauto Kavolio, Rimvydo Šilbajorio, Danos Vasiliauskienės apibendrinimais, galima teigti, kad poetės kūryba grindžiama autobiografinio pobūdžio eilėraščių.

Monografijoje aptarti svarbiausi Liūnės Sutemos gyvenimo geografiniai taškai: Mažeikiai – Buknaičiai – Radviliškis – Kaunas – Skuodas – Šilutė – Kėdainiai – Naujoji Vilnia – Kėdainiai – Vokietija – Austrija – Vokietija – Jungtinės Amerikos Valstijos. Atskleista, kaip fizinis išėjimas iš savosios žemės Liūnei Sutei tampa metafiziniu sugrįžimu kūrybiniuose tekstuose. Analizuoti, tyrinėti ir įvertinti istoriniai gyvenimiški liudijimai, pagrįsti pačios poetės ir kitų, jai artimų žmonių asmenine patirtimi. Chronologine seka nupasakota Liūnės Sutemos būtis Lietuvoje, Vokietijoje ir JAV. Rekonstruojamas gyvenimas atkuriant asmenybės tapimo scenarijų; apibūdintas jos darbas, šeimyninė, dvasinė, gamtinė ir socialinė aplinka. Išsamiai aptarta poetės vaikystė ir ankstyvoji jaunystė Lietuvoje: pasakojama apie tėvo Augustino, motinos Antaninos, senelės Emilijos ir itin artimos tetos Mortos Nagytės asmenybes. Z. Nagytė, apsupta meilė ir globa, augo ir brendo tvirtoje ir darnioje šeimoje. Iš tėvo, žemaičio, išmoko lietuviškai, latvė motina bei vokiečių senelė įskiepijo meilę ir savo gimtosioms kalboms bei supažindino su „atsineštinėmis“ į Lietuvą kultūromis. Latvių, vokiečių, lietuvių kalbos ir Zina tapo artimos: visomis jomis laisvai kalbėjo ir skaitė. Senelė Emilija įskiepijo meilę literatūrai – mintinai citavo Friedrichą Šillerį, Johaną Wolfgangą Goethe. Nuošalus Žemaitijos kaimas Buknaičiai, kur buvo tėvo gimtasis namas, tapo ir Zinos tikraisiais namais. Vaikystės vasaros buvo praleistos Buknaičių vienkiemyje, kur gyveno jos mylimiausia teta Morta Nagytė.

Apžvelgti Liūnės Sutemos mokslo metai – nuo pradinės mokyklos Šilutėje iki studijų Insbrucko ir Freiburgo universitetuose. Lietuvoje brolio Henriko rūpesčiu būsimoji poetė buvo supažindinta su rašytojais Vytautu Mačerniu, Juliumi Kaupu, Broniumi Krivicku. Paminėtinas atmintin įstrigęs 1944 metų literatūros vakaras, kuriame savo kūrybą skaitė Vincas Mykolaitis-Putinas, Petras Vaičiūnas, Vytautas Mačernis, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys. Per brolių Henriką, kuris Vytauto Didžiojo universitete lankė Juozo Girniaus filosofijos seminarą, Z. Nagytei atsivėrė ir filosofijos pasaulis. Šešiolikmetė mergina, besigilindama į egzistencializmo filosofiją, suvokė išorinio pasaulio teikiamų linksmybių tuštybę – gyvenimo šurmulyje jai ir liko svetimas. Ėmė ryškėti būdo uždarumas, vienvėsi poreikis. Dvasinio peno Z. Nagytė sėmėsi iš knygų bei meno parodų, klasikinės muzikos. Parodų lankymas Lietuvių Dailės muziejuje Lemonte jai ir dabar teikia dvasinę atgaivą ir įkvėpimą. Iki šių dienų mėgstamais dailininkais išliko Eduardas Wiraltas, Vytautas Ignas, Vincentas Van Goghas. Monografijoje aptarti ir įvardyti rašytojai, dailininkai, kompozitoriai, paveikę poetės pasaulėjautą ir plėtoję pasaulėžiūrą. Liūnės Sutemos asmenybės formavimasis atskleistas laike ir erdvėje, glaudžiai susijusiame su istoriniu kontekstu.

Monografijoje aptartos ne tik reikšmingos Liūnės Sutemos individualios būties plėtojimo perspektyvos ir tarpusavio santykiai su kitais asmenimis (broliu Henriku, vyru Mariumi Katiliškiu, draugais Juliumi Kaupu ir Algimantu Mackumi), bet ir akcentuota kūrybinio kelio pradžia, apžvelgta tolesnė raida. Atskleisti iki šiol mažai žinomi Liūnės

Sutemos biografijos faktai, pasaulėžiūros ypatybės, analizuojamos poetės estetiškos nuostatos, išryškintas autentiškas santykis su artimiausių žmonių gyvenimu ir aplinka. Tradicinis biografinis naratyvas plėtotas chronologiškai, atrenkant ir aktualizuojant tuos poetės gyvenimo momentus, kurie iš esmės yra stipriai susiję su kūryba.

Tyrinėjami Liūnės Sutemos autobiografiniai tekstai, tapę rašytojos kūrybos dalimi. Juose dominuoja subjektyvus meditacinis pasakojimas – „aš“ ir pasaulis, dialogas „aštu“. Dienoraščiuose, užrašuose ryškėja egzistencinio nerimo persmelkta gyvenimo kelio perspektyva. Tekstuose, užrašytuose Vokietijoje, išsakoma atsakomybė už paliktą tėvynę, netikrumo ir nežinios jausmai. Dažnas užrašuose kelionės motyvas. Kelio topas tampa ne tik Liūnės Sutemos gyvenimo, bet ir kūrybos įminimo kodu. Autobiografiniuose tekstuose ryškios dvi linijos: moters, ištikimos savo prigimčiai – dukros, sesers, motinos, žmonos, ir moters-kūrėjos, siekiančios padėti lygybės ženklą tarp kūrybos ir gyvenimo, bet pirmenybę teikiančios kūrybai. Todėl itin atidžiai buvo skaitomi poetės tekstai, monografijoje tampančys paratekstu.

Apibendrinant pirmąją monografijos dalį, galima daryti išvadą, kad autobiografiniai užrašai tapo raktu poetės kūrybai suvokti. Proziinių tekstų stilistikos ir raiškos analizė suponavo išvadą, kad jie skaitytini kaip poetiniai tekstai.

Antrąją monografijos dalį sudaro du skyriai: „Kūryba“ ir „Tegul kalba mano poezija“, kiekvienas suskaidytas į poskyrius. Analizuojant Liūnės Sutemos kūrybą, pasitelkti hermeneutiniai M. Heideggerio bei H. G. Gadamerio platesnio kultūrinio horizonto, teksto suvokimo ir interpretavimo principai. Skyriuje „Lyg krintančios žvaigždės“ istorinį-aprašomąjį metodą derinant su analize ir interpretacija, aptartos istorinės aplinkybės, turėjusios lemiamos įtakos poetės kūrybai. Nusakyta Liūnės Sutemos kūrybinio kelio pradžia, aptarti jos Kėdainiuose ir Naujojoje Vilnioje parašyti pirmieji eilėraščiai. Detalizuojama jos kūrybinio kelio pradžia. Akcentuojama, kaip brolio Henriko paskatinta, poetė žengė kūrybos keliu paskirdama jam debiutinį eilėrašį „Pasakos mano broliui“, paskelbtą 1947 metais Vokietijoje ir pirmą kartą pasirašytą Liūnės Sutemos slapyvardžiu. Analizuojant ir tyrinėjant poetės dienoraščius, gilinantį į jos pamėgtų skaitytų autorių romantikų tekstus – Selmos Lagerlöf (1858–1940) mistinių vaizdinių romaną „Saga apie Gestą Berlingą“ (1891) ir nuo gimnazijos suolo mėgstamo poeto mistiko Rainerio Maria Rilke's (1875–1926) kūrybą – rekonstruota poetės pseudonimo formuotė. Būtent šie kūrėjai suponavo tokio slapyvardžio atsiradimą. Žodžių junginyje „Liūnė Sutema“ slypi su gyvenimo realybe susipynę mistiški romantiški vaizdai. Toks pasirinkimas nulėmė asmenybės susidvejinimą: Zina Nagytė toliau keliavo žemiškaisiais keliais, o Vokietijoje gimusi Liūnė Sutema – kūrybiniais. Kūrybinis pseudonimas atvėrė ir aktualizavo metafizinę-kūrybinę poetės erdvę. Šiame skyriuje itin svarbus yra pačios poetės kūrybinio proceso atskleidimas.

Skyriuose „Bežemė pasauliniu mastu“ ir „Lietuvis rašytojas egzilyje gyvas savo kūryba“ apžvelgtos naujos literatūrinės kryptys ir sambūriai, susiformavę išėivijoje. Akcentuojant „bežemių kartos“ pasaulėjautą bei pasaulėžiūrą, aktualizotos Algimanto Mackaus ir Liūnės Sutemos kūrybos svetimoje šalyje nuostatos: abiejų kūrėjų dominantė – lietuviško žodžio sauga, globa. Paryškintos „bežemių“ kartos esminės kūrybinės linijos, glaustai apibendrintos literatūros kritikų nuomonės. Poskyriuose „Širdys yra trapios – jas reikia mylėti labiau nei protą“ bei „Gyvenimas kaip niekad neišsemiamas versmė“ analizuojamos egzistencialistinės filosofijos idėjos, paveikusios poetės gyvenimą ir kūrybą. Kalbama apie lemiamą reikšmę Liūnės Sutemos poezijai turėjusius rašytojus: R. M. Rilke, S. George, A. Fournier, S. Lagerlöf, P. Celaną, G. Traklį, I. Bachman ir kt.

Poetės žvilgsnis krypo į moderniuosius Vakarų Europos rašytojus, tačiau jos kūryboje vyravo baltų religijos ir mitologijos, tautosakos subrandintas ir atsineštas į svetimą kraštą žodis. Poskyryje „Lelioju žemei ir apraudu ją, žodžius rinkdama iš liaudies dainų“ įvardijamos Liūnės Sutemos svarbiausios poetinės raiškos priemonės. Svarstoma apie rašytojos kūrybinius metodus, egzistencialistinės filosofijos įtaką poezijos kalbai, ekspresionizmo stilistikos, lietuvių mitologijos apraiškas tekstuose, poetinio žodžio formavimąsi bei jo transformaciją.

Antrosios dalies antrajame skyriuje „Tegul kalba mano poezija“ poetės kūryba aptariama chronologine seka: septyni rinkiniai – septyni poskyriai, pavadinti citatomis iš poetės dienoraščių, užrašų, eilėraščių. Analizuojant Liūnės Sutemos kūrybos sampratą, požiūrį į lyrinį subjektą, poetikos ir stilistikos modernumą, derinti aprašomasis ir analitinis-interpretacinis metodai. Nagrinėjant poetinės erdvės savitumus, pasitelktas hermeneutinis metodas.

Liūnės Sutemos *debiutinio rinkinio* „*Tebūnie tarytum pasakoj*“ (išleistas 1955 metais) pirmajame eilėraštyje „*Tebūnie tarytum pasakoj*“ suformuluotas moters-kūrėjos siekis – būti apsauga, atrama artimui, teikti jam globą. Atstumas tarp eilėraščio lyrinio subjekto ir realaus „aš“ yra minimalus. Tai suteikia poezijai autentiškumo: „lyrinis „aš“ susitapatina su asmeniniu „aš“, prabyla ir kviečia būti kartu. Subjekto vidinis „aš“, susidūręs su tikrove, bando pasislėpti ir būti vienas, tikras, laisvas ir jaunas. Liūnės Sutemos siekis – per poeziją komunikuoti su skaitytoju. Poezija suprantama kaip atrama ir prieglobstis kitam – „tau“. Sukuriama pokalbio „aš–tu“ situacija. Adresatas „tu“ dažnai kinta, jis vis kitas ir kitoks. Liūnė Sutema kalba tik savo vardu ir apie save, bet ne sau. Kalbama *Kitam* – „*Tau ir Tau*“. Neatsitiktinai pirmojo rinkinio dedikacija tokia lakoniška: „*Artimiesiems*“. Pokalbis su „dvasios“ draugais tikras, intymus, šiltas: apie ilgesį ir kančią, vienatvę ir baimę, meilę, ištikimybę ir tikėjimą. Jos kalbėjimas išpažintinis-dienoraštinis: atskleidžiama ištikimos žmonos, broliais besirūpinančios sesers, mylinčios dukters, rūpestingos motinos, nuoširdžios draugės, moters-kūrėjos gyvenimo istorija.

Liūnės Sutemos užrašuose suformuluota mintis, nubrėžianti jos pasaulėjautos ir pasaulėvokos kontūrus: moteris-kūrėja pasaulį suvokia ne racionalių protu, bet per laikios vaizduotės paaitrintą jausminį pažinimą. Svetur savęs įprasminimas atkaklus: lyrinis herojus kaip „vijoklis“ bando įleisti šaknis, įsitvirtinti nepažintoje erdvėje (eil. „*Niekieno žemė*“). Atskleidžiamas tėvynės praradimo motyvas (eil. „*Noriu grįžti namo*“). Pirmajame rinkinyje išryškėja poetės savitumo ir individualumo stilistika: sugebėjimas ne tik tapybiškai perteikti vaizdus, bet ir grafiškai įforminti kontrastuojančias detales. Ypatingą prasmę įgyja kalbinė tonacija: pamėgtas verlibras krenta tarsi sūpynių ritmu – žemyn ir aukštyn. Debiutinis rinkinys atskleidė poetės savitumą ir individualumą, tapo kūrybine terapija.

Antroji Liūnės Sutemos poezijos knyga „*Nebėra nieko svetimo*“ išleista Čikagoje 1962 metais. Svarbiausias jos motyvas – svetimos žemės „prisijaukinimas“. Teksto atkodavimas ir interpretavimas atskleidžia reikšmę jame esančių bibliinių motyvų (Judo išdavystė, šv. Petro išsižadėjimas, Abelio ir Kaino drama, kt.), iš kurių formuojama savita Liūnės Sutemos poetinė mitologija (eil. „*Kainas*“, „*Trys skelbimai*“). Poetinio teksto perskaitymas, supratimas ateina per įvaizdžių ir metaforų suvokimą, jų semantinę reikšmę. Lyrinis subjektas traktuojamas kaip realiai gyvenantis, ieškantis harmonijos su pasauliu, o ne vien tik kaip teksto figūra. Eilėraščiai įgyja sapno, užrašų, dienoraščio, skelbimo, laiškų formą, dauguma jų sudaro ciklus („*Lunatiko kelionės užrašai*“, „*Dienoraštis*“, „*Nebėra nieko*

svetimo“). Rinkinio esmė – moters-kūrėjos-išeivės santykis su svetima kultūrine erdve, ypatingas gimtosios žemės saugumo pojūtis ir jo gajumas kūrybinėje terpėje.

Trečioji poezijos knyga „Bevardė šalis“ (1966 metai, išleista Santaros–Šviesos federacijos ir A. Mackaus knygų leidimo fondo lėšomis) aptarta skyriuje „Neberadom savo mažo pasaulio“. Šis rinkinys dedikuotas artimiems draugams – Juliui Kaupui ir Algimantui Mackui, netikėtai išėjusiems iš gyvenimo. Rinkinys ženklina lūžį kūrybinėje poetės sąmonėje: mistiniam pasakos pasauliui priešpastatoma mirties realybė. Mirties tema įvedama pirmą kartą ir ženklina iliuzijų, atsineštų iš vaikystės namų, žlugimą. Slėpdamasis nuo skaudžios gyvenimo tikrovės, lyrinis subjektas pasineria į pasakiškąją erdvę. Rinkinyje naujai plėtojami anksčiau minėti išdavystės, tėvynės praradimo motyvai, pvz., per „Eglės žalčių karalienės“ (eil. „Kraujas“), „Dvylika brolių juodvarniais lakstančių“ (eil. „Mano“), „Elenytės ir Joniuko“ (eil. „Nieko neatiduosiu“) pasakų tradicijas. Poetinėje erdvėje apgyvendinami ir Liūnei Sutemai brangūs modernių literatūrinių Juliaus Kaupo pasakų personažai. Pirmą kartą šiame rinkinyje išskylantis brolystės ir seserystės motyvas vėliau bus plėtojamas kituose rinkiniuose. Įvardijami santykiai su artimaisiais, draugais, ypač su broliu Henriku, tapusiu poetės kūrybinio kelio skatintoju, patarėju, kritiku, vertintoju. Brolio ir sesers Nagių lyrikoje galima aptikti ne vieną sąsają: abu pasirinko laisvą verlibrą, panašią eilėraščių tematiką, abu ilgisi paliktų vaikystės namų, klajoja chaotiškuose tamsos ir šviesos pasauliuose ieškodami sielos ramybės. Abiejų poezijoje stiprūs egzistenciniai motyvai. Esminiu tiek vieno, tiek kito kūrybos bruožu tapo ne išorinio efekto siekimas, o žmogaus kančios, ekspresijos protrūkio, vidinės gelmės vaizdavimas.

Ketvirtoji knyga „Badmetis“, išleista 1972 metais (už ją paskirta V. Krėvės literatūros premija), analizuojama skyriuje „Švėstu vandeniui nuliejau tuščią delną, kad patekėtu saulė“. Rinkinio esminė tema – lietuviško žodžio puoselėjimas ir saugojimas svetimose žemėse. Pats kūrybos vyksmas prilyginamas raganavimui (eil. „Savaitgalio žaidimai“, „Vigilija“). Ieškoma stebuklingų žodžių, itin akcentuojamas poetės kūrybinių galių pasaulis (eil. „Ginuosi“, „Tikrovė“). Pažymėtinas grafinis eilėraščių sprendimas: raktiniai žodžiai, esminės mintys kartojamos ir rašomos didžiosiomis raidėmis: „METAS SUDEGINTI, METAS SUDEGINTI, Metas sudeginti ir išlikt“ (eil. „Niekieno žemė“). Eilėraščių centre – skausmingi įvaizdžiai. Sakinys tarsi neužbaigtas, sąmoningai įvestos punktyrinės linijos išraiškingai perteikia tylą. Žodžiai tarsi pakimba virš sujaukto, išdraskyto, išblaškymo gyvenimo, palikdami daug neatskleistų prasmių, kurias turi suvokti pats skaitytojas.

Penktoji Liūnės Sutemos poezijos knyga „Vendeta“ (1981 metai, išleido A. Mackaus knygų leidimo fondas) analizuojama skyriuje „Užrašai beržo tošyje dvidešimtojo šimtmečio viduryje.“ Rinkinį sudaro keturios poemos: „Vendeta“ (1975–1977), „Mirtis neateina, ji čia“ (1974–1975), „Bijau“ (1976–1978) ir „Šimtametės žiemos užrašai“ (1978). Knygos pavadinimas perteikia jos leitmotyvą: tai kerštas, kova, maištavimas prieš skausmingą gyvenimo tikrovę. Skaudžios artimųjų (senelės, tėvo, draugų J. Kaupo ir A. Mackaus) netektys paliko tuštumą kūrėjos vidiniame pasaulyje. Prasiveržė poetės protestas prieš dangų, mirtį, prieš viską, ko žmogus negali suprasti ir pakeisti, prieš tai, kas nulemta iš aukščiau. Aktorei Daliai Juknevičiūtei dedikuotame cikle „Mirtis neateina, ji čia“ iškeliamas seserystės tema, išryškinama iš aukščiau nulemta moters dalia – laidoti ir apverkti artimuosius. Poetinę erdvę paryškina ne tik metaforos, taiklūs įvaizdžiai, bet ir įpinti Šventojo Rašto tekstai, lietuvių liaudies pasakų, dainų fragmentai.

Šeštoji poetės knyga „Graffiti“ (1993 metai, išleido A. Mackaus knygų leidimo fondas), analizuojama skyriuje „Mokausi tautosoti žodį, kad jis būtų toks, kaip pradžioje“.

Rinkinio pavadinimas atspindi vidinę poetės būseną: piešimas – saviraiškos laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti žinias bei idėjas. „Graffiti“ vaizdai daugiaplaniai ir daugiasluksniai, paryškinti metaforų bei simbolių spalvomis ir siužetinėmis linijomis, pasikartojančiomis detalėmis. Šis rinkinys kompoziciškai sudėliotas iš atskirų siužetinių paveikslėlių. Paprastais žodžiais grakščiai ir lengvai parašyti vaizdiniai, minimalistiniai eilėraščiai – dvi, keturios, šešios, daugiausia keturiolika eilučių, – kuriuose vaizdas kaip grafičio piešinio detalės glaudžiasi prie vaizdo, judesys prie judesio. Tarsi brėžiant grafitį keliais štrichais išgaunamas piešinys, atveriantis subtilų moterišką jaukumą ir švelnumą. Estetiškumo pojūtis – itin reikšminga Liūnės Sutemos kūrybinė nuostata. Šios knygos eilėraščiuose išryškinamos svarbiausios žmogaus likimo linijos, sureikšminama moters laimės, meilės tema, atskleidžianti kūrybines galias. Poetė išsaugo ištikimybę savo pasauliui, savo gimtajai žemei.

Liūnės Sutemos poezijos rinkinys „Tebūnie“ (išleistas Lietuvoje 2006 metais) aptartas monografijos skyriuje „Emigruosiu į šalį, kuri vieną kart bus“. Tai pirmoji poetės knyga, išvydusi dienos šviesą ir lėmusi kūrėjai oficialų pripažinimą gimtinėje. Už ją ir visą ligtolinę kūrybą poetei paskirta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija (2007). Šiame rinkinyje žodis atstovauja visumai, gelbsti nuo išnykimo – fizinio ir dvasinio. Eilėraščiai – miniatiūros. Žodis skausmingai nuogas, apvalytas nuo atsitiktinių puošmenų, bet liejasi grakščiai ir ramiai. Išsakoma moters-kūrėjos vienatvė. Liūnės Sutemos poetinėje erdvėje įkūnytas ne tik jos pačios, bet ir daugelio moterų netekčių skausmas. Knyga „Tebūnie“ yra išskirtinė lietuvių moterų kūrybiniame pasaulyje: joje nėra sentimentalus jausmingumo, tačiau apstu stoischos ramybės. Kalbėdama apie mirtį poetė iškelia gyvenimą virš trumpalaikiškumo ir net pačios mirties, pateikia naują žmogaus išgyvenimų suvokimą. Kiekviename neigime išlieka teigimo galimybė. Žodis „tebūnie“ tampa kodu, raktu ne tik šiam rinkiniui, bet ir visai poetės kūrybai nusakyti. Svetima žemė netrukdo kurti, poezijos praradimai tampa atradimais. Iš namų išeinama tam, kad per poeziją būtų sugrįžta į savo gimtinę.

Skyriuje „Sugrįžau“ apibendrinama septynių rinkinių poetika ir stilistika. Monografijoje praskleistos poetės gyvenimo ir kūrybos sąsajos. Formuluojuojant jos poezijos pasaulėvokos dominantes, galima teigti, kad tai – vaikiškas nusistebėjimas ir tyli kančia – svarbiausias jos santykis su pasauliu. Ir gyvenimiškose situacijose, ir kūryboje poetė kalba apie vidinę ne vien patirtų išgyvenimų, jausmų, prisiminimų tikrovę, bet ir apie lakios fantazijos sukurtą savo pasaulį: sapnus ir svajones, troškimus ir nusivylimus, liūdną prasmės būtyje neradimą, kartėlį ir skausmą – apie tai, kas intymiausia. Tai vidinis dialogas su pačia savimi. Liūnės Sutemos lyrika ypatinga ir savita – ji atveria didžiausią moters prigimtyje glūdinčią kančią. Poetinė erdvė tirinama ir kompoziciniu, ir struktūriniu aspektu, ieškoma pagrindinių motyvų dermės, iškeliamos svarbiausios rinkinių poetinės ir egzistencinės problemos.

Išskirta viena svarbiausių ir ryškiausių Liūnės Sutemos kūrybos temų – moters-kūrėjos prigimties vaizdavimas, pasaulėvaizdžio ir pasaulėjautos atskleidimas. Aptarta motyvų plėtotė, savita stilistika, išryškintos sąsajos su giminingais poetais (A. Mackumi, H. Nagiu, J. Degutyte, V. Šlaitu). Kitos išanalizuotos temos: gimtinės praradimo jausmas, svetimos žemės prisijaukinimas, išėjimo, kelio topas, brolių dūstės nuodėmė, kiti bibliniai motyvai. Esminiu Liūnės Sutemos kūrybos motyvu tampa savosios tėvynės netekimas: tai šventa vieta, kurioje esi saugus ir ramus, o išėjimas iš gimtųjų namų – ne tik gyvenimo pagrindo, bet ir savęs praradimas, akistata su nežinomybe. Liūnė Sutema eilėraščiuose

iškelti skolos savo žemei ir savo genčiai, kaltės ir pareigos, meilės ir išdavystės, gyvenimo ir mirties problemas. Poetė nesiekė savo kūryba konkretizuoti, ideologizuoti egzilį. Jos kūryba pasižymi egzistenciniais ir estetiniais kontrastais, joje nėra patriotinių šūkių, deklaratyvių pasisakymų ar retorinių frazių. Ji neskelbė idėjų, vedančių laisvės link, o subtiliai atskleidė skausmingą moters-kūrėjos egzistenciją. Poetės kultūrinei laikysenai, pabrėžiančiai nepriklausomumą, individualumą, buvo svarbu išsaugoti savo pasaulio, savo žemės ribas, laisvą dvasinio gyvenimo erdvę.

Verlibru besiliejančiuose, įvilktuose į dieneraščio, užrašų, laiško, sapno formą eilėraščiuose apčiuopiami romantizmo, egzistencializmo, moderniosios vokiečių literatūros stiliai. Meistriškai įpinti meno, muzikos komponentai sukuria savitą, tik Liūnei Sutemai būdingą lyrikos lauką. Stilistinės figūros (anaforos, epiforos) yra pagrindinės eilėraščių komponavimo ir kartu jų specifiškumo intonavimo priemonės. Svarbiausi kūrybos bruožai: vienos ar kelių eilučių pakartojimas, žiedinė kompozicija – tarsi verpetas, užsuka ir veda link minties atkodavimo. Poetinio sakinio palyginimas su verpetu liudija jo hermeneutinį pobūdį: koncentriniais ratais artėjama prie esmės ar minties suvokimo. Poetė savo eilėraščiuose naudoja grafinius elementus: raidžių išretinimą, punktyrines linijas, daugtaškius, kuriais akcentuojama pauzės svarba, paliekant laisvę pačiam skaitytojui užbaigti tai, kas nepasakyta.

Dėmesys skiriamas žodynui, simbolikai, įvaizdžiams, kalbos išsaugojimo problemai, grafiniams eilėraščių sprendimams, vaizdingiausioms poetinėms priemonėms. Analizuojant lyrikos lauką, akcentuoti joje dažnai sutinkami mitologiniai įvaizdžiai. Poetę domino lietuvių ir latvių mitologija, senosios apeigos, pasakojimai apie dievus ir dievybes, apie šventuosius, pasaulio sukūrimą, jo sunaikinimą ir atsinaujinimą. Liūnės Sutemos kūryboje medžio įvaizdis sutapatinamas su žmogaus prigimtimi. Medis, kaip ir žmogus, turi įleisti šaknis, stiebtis, krauti žiedus, nokinti vaisius, suteikti šešėlį ir globą liaunam, nuskriaustam broliui. Kūrybos erdvėlaikį įprasmina Gyvybės medžio metafora. Baltų mitologijoje Gyvybės–Saulės medis šakomis remiasi į dangiškąjį pasaulį, o šaknimis giliai prasiskverbia į pomirtinį. Poetės kūryboje šie du gyvenimai sujungiami. Gyvybės–Saulės medžiu teka Liūnės Sutemos „kūrybos kraujas“. Per visa tai atėjęs pirminis pasaulio pažinimas tapo kūrybos ašimi. Archetipai – įvaizdžiai, simbolinės figūros, mitologiniai personažai – kodas, raktas, kurį atpažinus ir suvokus atsiveria poetinė gelmė. Santykis su kalba virsta tapatybės paieškomis, atsigręžiama į liaudies tradicijas. Poezijoje liejasi lopšinės, raudos, lelijos, maldos, litanijos, įvairios magijos formos (užkalbėjimai), apeigos, giesmės, įpinami šokiai ir žaidimai. Eilėraščiuose dažnos folkloro parafrazės, mitologinio klodo intarpai į tikroviškas situacijas. Viena populiariausių liaudies pasakų „Eglė žalčių karalienė“ tapo kai kurių eilėraščių pagrindu. Eglės personažas artimas ir brangus: juo poetė įprasmino ne tik mylinčią moterį, gyvybę nešančią gamtos esatį, šeimos jaukumo ir ramybės saugotoją, bet ir būtybę, sujungiančią realų ir pomirtinį gyvenimą. Liūnės Sutemos kūryboje gyvena ne tik tradiciniai liaudies pasakų veikėjai – Žilvinas, Drebulė, Jonukas, dvylika brolių ir kt., bet ir modernių literatūrinių Juliaus Kaupo pasakų herojai: lėlės ir Arlekinas, burtininkas su varlėmis, magas, kareivėliai.

Poezijoje Liūnė Sutama atskleidžia savo krikščioniškąją pasaulėžiūrą, išryškina vertybes, kuriomis vadovaujasi gyvenime: tai – dešimt Dievo įsakymų. Ryškėja poetės santykis su tradicija ir naujovėmis. Ji sukuria vaizdinių, personažų ir simbolių, susijusių su bibliniais motyvais, kompleksą. Esminiai – Kaino brolių žudystės nuodėmė, Dovydo ir Galijoto kova, šv. Jono nužudymas, šv. Petro išsižadėjimai. Tekstuose atsiranda intertekstinių citatų:

žodžių iš raudos, maldų, skaičiuotė, Senojo Testamento nuotrupa. Eilėraščiuose pasikartojantys simboliai (žuvys, duonos kepalas, piemu), primenantys Įsikūnijimo slėpinį, tampa poetikos dalimi.

Liūnės Sutemos lyrinis „aš“ – moteris – raganautoja, dviburnė vienaakė laumė – jėgos bei galių pakeisti pasaulį semiasi iš gamtos, iš senųjų archajinių klodų, visą energiją paverčia kūryba. Kelio metafora tampa leitmotyvu, susiejančiu kūrybinę ir asmeninę erdvę. (Z. Nagytės dienoraščio žodžiai: „Sunkūs keliai žemėje, kuriais žmogus turi vaikščioti. Pelkių keliai, dykumų keliai, kalnų keliai.“) Moteriai-kūrėjai, vienai atsidūrusiai prieš skausmingą gyvenimo realybę, teko grįsti savuosius kelius, kurti savo žemę, puoselėti ir brandinti savo žodžius. Liūnė Sutema ne tik išsaugojo atsineštinį gimtąjį žodį, bet leido naujai pažvelgti į jos sukurtą „neornamentuotą kalbą“, grįstą lietuvių liaudies dainomis, mitais, tautosakos elementais, paženklintą pagonybės ir Biblijos vaizdiniais.

IŠVADOS

Monografija „Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais“ yra pirmasis darbas, kuriame pateikiama Liūnės Sutemos (Zinaidos Veros Nagytės-Katiliškienės) išsami biografija ir kūrybos analizė, iliustruota archyvinės medžiagos faksimilėmis. Ginamajame darbe panaudota nauja, iki tol neskelbta, monografijos autorės gauta iš poetės ir parvežta į Lietuvą medžiaga. Tyrinėjant Liūnės Sutemos autobiografinius tekstus, pasitelktas Philippe'o Lejeune'o, autobiografinio žanro teorijos kūrėjo, metodas ir prieita prie išvados, kad jie leidžia išsamiau išanalizuoti ir suvokti poetės kūrybą.

1. Dienoraščiuose, kalendoriniuose užrašuose, laiškuose, atsiminimuose išryškėja Liūnės Sutemos šeimos įtaka jos asmenybės formavimuisi. Išanalizavus kūrėjos kelią, išvelgiamas europietiškos kultūros, aprėpiančios latvių, vokiečių, lietuvių įtaką jos pasaulėjautos ir pasaulėvokos raidai, poveikis. Gimtųjų namų sakrali erdvė, genties ženklai, senovinės kultūrinės tradicijos, patirtos iki pasitraukimo iš gimtosios žemės, vėliau tapo svarbiais ženklais jos kūryboje. Stiprūs dvasiniai ryšiai poetę siejo su broliu Henriku, atvedusiu į literatūros ir kultūros pasaulį. Namų jaukumas, artimųjų globa teikė pilnatvę, o pirmieji kūrybiniai siekiai suponavo vienatvės troškulį. Liūnės Sutemos pasaulėžiūrą veikė krikščioniškasis idealizmas ir egzistencializmo filosofija. Dienoraščiai ir lyrinė kūryba tapo Liūnei Suteimai išsiskyrimo, išsikalbėjimo galimybe. Liūnė Sutema padėjo lygybės ženklą tarp kūrybos ir gyvenimo, savo būtį sutapatino su poezijos būtimi. Išanalizavus autobiografinę medžiagą ir poezijos rinkinius, prieita prie išvados, kad asmenybė ir lyrinis subjektas sutampa.

2. Išeivių rašytojų rinkinių tyrinėjimas leido naujai interpretuoti egzilio kultūrinį ir literatūrinį gyvenimą. Suaktualintas XX amžiaus antrosios pusės istorinės epochos kontekstas: apžvelgta išeivių rašytojų kultūrinė ir literatūrinė veikla Austrijoje, Vokietijoje bei Amerikoje. Medžiagos tyrinėjimas atskleidė rašytojų siekius per kalbą, per tradicijas išlaikyti tautinę savastį. Kiekvienoje DP stovykloje buvo steigiamos gimnazijos. Baigusieji jas tremtyje ar dar Lietuvoje – Liūnė Sutema, H. Nagys, K. Ostrauskas, J. Kaupas, A.Landsbergis, P. Koziulis ir kiti – atsigręžė į Vakarų Europos mokslą bei kultūrą: studijavo Insbruko, Freiburgo, Tiubingeno, Mainco, Heidelbergo, Bonnos universitetuose. Tremties sąlygomis Vokietijoje buvo įsteigtos dvi aukštosios mokyklos: Pabaltijo universitetas Hamburge ir dailininko Kazimiero Vytauto Jonyno iniciatyva gabiems lietuvių dailininkams studijuoti Meno ir amatų mokykla Freiburge. Jaunieji intelektualai plėtojo

studentišką veiklą, steigė sambūrius, ateitininkų, skautų organizacijas. Freiburgo universitete liberalių pažiūrų jaunimas įkūrė „Šviesos“ organizaciją, kuri vėliau Amerikoje susijungė su „Santara“.

2.1. Intelektualų pastangomis buvo įsteigtos Lietuvių žurnalistų sąjunga, Lietuvių rašytojų draugijos Tiubingene (Vokietija) ir Niujorke (JAV). Svetur itin svarbus buvo kultūrinės ir literatūrinės veiklos plėtojimas. Beveik kiekvienoje DP stovykloje radosi lietuviška spauda, žurnalai, iš kurių reikšmingiausi buvo laikraštis „Žiburiai“ bei žurnalas „Aidai“. Vokietijoje ir JAV rūpintasi knygų leidyba, literatūrinių premijų steigimu ir kultūrinių renginių bei švenčių organizavimu. Lietuvių rašytojų draugijos tremtyje rūpesčiu išleistas monumentalus metraštis „Tremties metai“ (1947) patvirtino rašytojų, atsidūrusių egzilyje, siekį puoselėti ir saugoti lietuvių kalbą, išlaikyti tautinę savastį. JAV Kazio Bradūno ir Rimvydo Šilbajorio parengta ir suredaguota stambi literatūros istorijos apžvalga „Egzodo rašytojai. 1945–1990“, išleista Čikagoje 1992 metais, sudarė galimybę išsamiai susipažinti su išeivijos rašytojų kultūriniu ir literatūriniu gyvenimu.

2.2. Ištyrinėtas „žemininkų“ kartos susiformavimas. Jai priklausė K. Bradūnas, H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, J. Kėkštas, buvo priskiriamas ir V. Mačernis. Jie neatmetė gimtosios žemės tradicijų, tačiau lygiavosi į Vakarų Europos bei JAV modernuosius rašytojus. „Žemininkai“ siekė kūryboje aukšto meninio lygio, toks reikalavimas buvo keliamas ir kitiems. Jų iniciatyva buvo išleistas metraštis „Žemė“ (1951) ir įsteigtas žurnalas „Literatūros lankai“ (1955). Pastarajame itin reikliai buvo recenzuojamos naujos knygos, pateikiama publikacijų apie žymius pasaulio rašytojus bei jų kūrybos vertimai. Šie leidiniai reikšmingai pakeitė požiūrį į tradicinės literatūros sampratą.

2.3. Liūnė Sutema, kaip ir Algimantas Mackus, priklausė „bežemių“ kartai, įsipareigojusiai kūrybos žodžiui. Poetė pasirinko savitą ir individualų kelią – sąmoningai siekė modernizuoti poeziją. Jos kūrybos pobūdį nulėmė eilėraščio modelis, neįsileidęs ideologijos, atitrūkęs nuo tikrovės ir gyvenimo realybės vaizdavimo. Poetė atsiribojo nuo visuomeninės veiklos, nepriklausė jokioms organizacijoms. Savo kūryba siekė išsakyti moters-kūrėjos jausminę paletę. Išanalizavus Liūnės Sutemos gyvenimą galima teigti, kad ji gyveno savo uždaroje erdvėje, tačiau noriai dalijosi kūrybos žodžiu dalyvaudama literatūros renginiuose.

Aptariant egzilyje susiformavusių naujų literatūrinių krypčių ir sambūrių pobūdį konstatuotina, kad išeivių kūrybą itin veikė ryšys su aplinka, gyvenamuoju laiku, ypač su išeivių kalbine bei kultūrine erdve svetimose šalyse.

3. Liūnės Sutemos biografinio lygmens tekstuose – dienoraščiuose, kalendoriniuose užrašuose, laiškuose, atsiminimuose – atsiveria egzistenciniu nerimu persmelktas jos vidinis pasaulis. Viena prie kitos rikiuojasi asmeninio gyvenimo detalės, aplinkos ženklai, pastebimi ir įmenami simboliai, leidžiantys suprasti poetės būtį. Liūnė Sutema nusako kūrybos procesą, pabrėžia jausmingumą, emocingumą, atmesdama racionalaus vaizdo galimybę. Pagrindinės prozinių tekstų temos – kūryba, tremtis, moters dalia. Analizuojant poetės dienoraščius, kalendorinius užrašus, galime teigti, kad vidinių jos būsenu, jausminių nuotaikų atsispindėjimą suponavo pamėgtų menininkų – R. M. Rilke's, S. Lagerlöf, A. Fournier, F. Nietzsche's, E. Wiralto, V. A. Igno, V. van Gogho – kūryba. Svarbiausi Liūnės Sutemos pomėgiai – klasikinė muzika, dailė, knygų pasaulis – nulėmė ir meninius jos kūrybos savitumus. Tekstai atskleidžia moters ir kūrėjos prieštaras egzilyje. Įžvelgiamos dvi linijos: tai moteriškoji saviidentifikacija (moters, kuri lieka ištikima savajai prigimčiai, tėvynei, artimui) ir kūrėjos autobiografinė tonacija, liudijanti dvasinių

idealų poreikį ir jų realizacijos sudėtingumą (kūrybos troškuli, lietuvių kalbos išsaugojimą svetimoje žemėje).

4. Liūnės Sutemos septynių poezijos rinkinių analizė atlikta pasitelkus hermeneutinę teksto suvoktį per jo skaitymą, atskirų dalių atkodavimą ir susiejimą į visumą.

4.1. Kiekvienas rinkinio tyrinėjimo aspektas – kompozicija, temos ir motyvai, erdvės ir laiko problemos, moters pasaulio dominantės, savita moderni kūrėjos ir tautos dvasios sintezės samprata – veda prie Liūnės Sutemos kūrybinio pasaulio struktūrinės ašies: žodžio–gyvenimo–rašymo–apmąstymo.

4.2. Atliktas tyrimas leido suformuluoti ir įvardyti esmines poetės kūrybos temas ir vyraujančius motyvus: tai gimtosios žemės praradimas, svetimos erdvės „prisijaukinimas“, globos ir saugos ilgesys, meilės ir laimės siekimas. Analizuojant autobiografinius tekstus atsekta, kad brolystės ir seserystės leitmotyvas į jos kūrybą atėjo per S. Lagerlöf „Gesto Berlingo“ ir A. Fournier „Didžiojo Molno“ herojus. Itin svarbi ir reikšminga poetės kūryboje gimtojo žodžio išsaugojimo ir puoselėjimo tema, jo pirmapradiškumo akcentas.

4.3. Liūnės Sutemos eilėraščiuose dominuoja mitologiniai įvaizdžiai ir simboliai, susiję su tradicine pagoniškąja lietuvių pasaulėjauta, taip pat dažni krikščionybės atspindžiai. Poetinę erdvę žymi mitinės būtybės Medeina, Žemyna, Laima, Ragana, Perkūnas, taip pat bibliniai personažai Kristus, Judas, šv. Petras, Dovydas ir Galijotas, šv. Jonas. Aplinkiniai daiktai suvokiami kaip realijos, turinčios dangišką provaizdį, kaip antgamtinė jėga, egzistuojanti transcendentinėje erdvėje. Kalnų, laukų, miškų, akmenų sakralumas vertinamas kaip dieviškųjų galių raiška, nuo kurios priklauso žmogaus egzistencija. Su mitinių būtybių globojamomis sferomis siejama žmogaus būtis ir būtis. Išskiriami universalieji moters meilės galių ir motinystės simboliai – Vanduo ir Žemė. Analizuojant Liūnės Sutemos poetinę erdvę, išvelgtinas lyrinio subjekto susitapatinimas su mitinėmis būtybėmis. Kūrybos procesas tampa raganavimu, magišku veiksmu, burtaženklų ir užkalbėjimų virtine.

4.4. Liūnės Sutemos kūryboje tradicijos pinasi su modernumu. Poetės eilėraščiuose veikia liaudies pasakų „Eglė Žalčių karalienė“, „Jonukas ir Elenytė“, „Dvylika brolių juodvarniais lakstančių“ herojai, nurodantys jos atsineštinę tradiciją. Tekstuose aktualizuojami ir modernių literatūrinių jai brangių Juliaus Kaupo pasakų personažai – Arlekinas, magas, varlė ir žaislinis kareivėlis.

4.5. Liūnė Sutama – modernaus lyrinio išpažintinio eilėraščio kūrėja, siekianti formų tobulumo ir raiškos originalumo. Eilėraščiai parašyti verlibru, jiems suteikiama sapno, dienoraščio, užrašo, laiško, skelbimo forma. Rinkinio „Graffiti“ eilėraščiai tampa vienu paviekslu, išrašytu Visatos „sienoje“. Eilėraščiai-miniatiūros sujungiami į nedalomą estetinį vienetą. Rinkinio kodu tampa rašančios ir grafičiais išsirašančios moters paveikslas. Jame atsiveria daugiabriaunė kūrėjos likimo drama: savosios žemės ir artimų žmonių netekimas, gimtosios kalbos praradimo grėsmė. Kūrybinis žodis tampa pasaulio ašimi ir atveria vidinį dialogą su pačia savimi, kai kuriais atvejais – su pašnekovu „Tu“.

4.6. Išanalizuotų eilėraščių kompozicija ir struktūriniai lygmenys leidžia daryti išvadą, kad, siekdama pagilinti temą ir sureikšminti mintį, poetė dažnai kartoja vieną ar kelias eilutes, pasitelkia žiedinę kompoziciją, suteikiančią eilėraščiui muzikinę tonaciją. Eilėraščių konstrukcija aiški ir glausta, pabrėžianti kontrastų elementus. Rūpestingai parinktos metaforos, taikliai ir meniškai išspręsta spalvų ir šviesos derinių kombinacija. Liūnės Sutemos metaforos, tapusios kodu, raktu, sujungia eilėraščius į bendrą semantinį lauką, suteikdamos kūrybai vientisumą. Pabrėžtinai formos minimalizmas, kai išgrynintas, asketiškas, subtilus jausmas nusakomas „neornamentuotais“ žodžiais. Paprastumo įspūdį paryškina

baltųjų eilių epiškumas. Liūnės Sutemos būdingiausia stilistinė priemonė – grafinių elementų panaudojimas. Tai raidžių retinimas, jų ryškinimas, punktyrinių linijų įvedimas.

5. Apibendrinant Liūnės Sutemos kūrybos tyrinėjimą, darytina išvada, kad tokių kūrėjų poetinės erdvės suvokimą praplečia autobiografinio teksto detalės, tampančios raktu jam įminti. Moteriai-kūrėjai, vienai atsidūrusiai skausmingoje gyvenimo realybėje, teko grįsti savo kelius, kurti savo žemę, puoselėti ir brandinti savo žodžius. Liūnė Sutema ne tik išsaugojo atsineštinį žodį, bet ir leido naujai pažvelgti į jos sukurtą „neornamentuotą kalbą“.

5.1. Liūnės Sutemos santykis su kalba virsta tapatybės paieškomis, atsigrežiama į liaudies tradicijas. Taupus ir santūrus trapios moters-kūrėjos žodis kyla iš jausmų ir egzistencinių išgyvenimų, o išorinio pasaulio naikinamajai jėgai ji priešinasi savo stoiska laikysena. Eilėraščiuose dažnos folkloro parafrazės, mitologinio klodo įterpimas į tikrovės situacijas. Itin svarbus poetės kūryboje augmenijos pasaulis – nuo vijoklio iki ažuolo. Dažniausiai minimi eglėlė, ažuolėlis, drebulėlė, klevelis, beržas, šermukšnis, diamedis. Liūnės Sutemos kūryboje medžio įvaizdis sutapatinamas su prigimtinė moters priederme: įleisti šaknis, stiebtis, krauti žiedus, nokinti vaisius, suteikti pavėsį ir globą nuskriaustam. Kūrybos erdvėlaikį įprasmina Gyvybės medžio metafora. Baltų mitologijoje Gyvybės–Saulės medis šakomis remiasi į dangiškąjį pasaulį, o šaknimis giliai prasiskverbia į pomirtinį. Poetės kūryboje šie du gyvenimai sujungiami. Gyvybės–Saulės medžiu teka Liūnės Sutemos „kūrybos kraujas“, pulsuoja lietuvių liaudies dainų fragmentai, lelijojimai, raudos, maldos, litanijos, švyti simbolinė pasakų poetika, susipynusi su saulės, mėnulio, žalčio, ugnies, dievybių simboliais. Apibendrinant poetinę analizę, galima teigti, kad Gyvybės–Saulės medis yra viena stipriausių poetės metaforų.

5.2. Itin svarbi Liūnės Sutemos kūrybinė nuostata – estetiškumas. Meniška perteikiamas būties pajutimas, tikrovė paverčiama dvasios išraiška. Jos lyrinis subjektas realiai gyvena, ieško harmonijos su pasauliu, tai ne vien teksto figūra. Santūriu žodžiu ir vaizdu atskleidžiamos svarbiausios žmogaus likimo linijos, sureikšminamos moteriškos laimės, meilės temos, veikiančios kūrybines galias. Poetės eilėraščiai pakeitė lietuvių literatūroje susiformavusį požiūrį į jausmingą, sentimentalų moters-kūrėjos pasaulio suvokimą. Kūrybos ašimi tapo metafizinė moters-kūrėjos likimo problema.

6. Analizuojant Liūnės Sutemos poezijos rinkinius – nuo debiutinio „Tebūnie tarytum pasakoj“ (1955) iki paskutinio „Tebūnie“ (2006), stebėta moters-kūrėjos poetinio žodžio transformacija. Buvo žaidžiama kalba, dėlįojant trumpus, „neornamentuotus“ žodžius, lyg grafičio štrichus, taikliai eskizuoiant tiek vidinį, tiek išorinį pasaulį. Debiutiniame rinkinyje į pasaulį žvelgiama su nuostaba ir tikėjimu, vėliau žodis tampa dinamiškas ir šiurkštus, atriedantis keršto ir naikinimo-susinaikinimo banga. Susinaikinti tam, kad vėl ir vėl atgimtum žodyje, su žodžiu, per žodį. Knygoje „Graffiti“ ieškoma „pirmapradžio“ žodžio, kuris suspindėtų kaip vaivorykštė. Paskutiniame rinkinyje „Tebūnie“ nugludintais, perregimais žodžiais atveriamas kančios išvargintas, bet nepalaužtas moters-kūrėjos dvasinis pasaulis. Kalbos pobūdis įvairūs: šnekamasi su išėjusiais į anapus, su Kristumi, pagoniškais dievais, o monologuose susilieja kalbančiojo ir kalbinamojo balsai, atskleidami žodžio ir būties vientisumą. Poezija persmelkta ilgesio, grindžiamo troškimu per kalbą išsaugoti tautinę savastį. Moters-kūrėjos gyvenimo ir kūrybinio pasaulio ašimi tampa žodis, jo rašymas, kaip kvėpavimas. Rašoma tam, kad gyventum: per „kalbos grotas“ einama link moters-kūrėjos „kalbos kristalo“.

Monografijoje išanalizuota istorinės epochos įtaka asmenybės formavimuisi atskleidžiant prieštaras socialiniame, politiniame ir kultūriniame kontekstuose. Išryškinta esminė moters-kūrėjos tema, susijusi su išėjimo iš gimtinės kančia ir metafiziniu sugrįžimu. Apibendrinant galima teigti, kad Liūnės Sutemos kūrybinius sprendimus lėmė atsakymų į amžinuosius būties ir nebūties, kūrybos „badmečio“ ir pilnatvės klausimus paieška.

PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE THESIS

1. V. Paplauskienė. The Linguistic World of a Woman in the Poetry Collection *Graffiti* by Liūnė Sutema, *Respectus Philologicus*, 2011, 19(24), 99–110.
2. V. Paplauskienė. Henrikas Radauskas: Intersection of the World and Tale. “Teksto slėpiniai”. No. 13; Vilnius: Vilnius Pedagogical University publishing, 2010, p. 142-163.
3. V. Paplauskienė. The Collaboration of Alfonsas Nyka-Niliūnas in Literary Press in Germany. In *Alfonsas Nyka-Niliūnas: poetas ir pasaulis*. Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore. 2010.
4. V. Paplauskienė. Enchanted by Poetry (about Liūnė Sutema). “Naujoji Romuva”, 2008, No. 1.

OTHER PUBLICATIONS

5. V. Paplauskienė. The Archive of Antanas Vaičiulaitis in Maironis Lithuanian Literature Museum. In: “Būties harmonijos ilgesys”. Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Foklore, 2006.
6. V. Paplauskienė. Christmas Letter to a Friend (writer’s J.Kaups letter to his friend poet H. Nagys), “Naujoji Romuva”, 2006 m. No. 4.
7. V. Paplauskienė. To Raise and Keep the Light of Nation – Creative Lithuanian Word (about A. Vaičiulaitis), “Naujoji Romuva”, 2006, No. 3.
8. V. Paplauskienė. I’ll Embrace All Humanity with Love. Yet Lithuania More Strongly. “Naujoji Romuva”, 2008, No. 4.
9. V. Paplauskienė. Writing as the Preservation of Lithuanian Values (about A. Landsbergis), “Naujoji Romuva”, 2009, No. 2.
10. V. Paplauskienė. Freedom to Be Self (about A. Nyka-Niliūnas), “Naujoji Romuva”, 2009, No. 4.
11. V. Paplauskienė. World as a Marvelous Tale (about J. Kaupas), “Naujoji Romuva”, 2010, No. 1.
12. V. Paplauskienė. Poet in God’s Grace (about H. Radauskas), “Naujoji Romuva”, 2010, No. 2.
13. V. Paplauskienė. Touched by the Wing of Maironis (about D. Lipčiūtė-Augienė), “Naujoji Romuva”, 2009, No.1
14. V. Paplauskienė. Life with Books (about V. A. Jonynas), “Naujoji Romuva”, 2006, No. 3.
15. V. Paplauskienė. A Creator’s Word May Cover Eternity and Conquer the Loss (about M. Katiliškis), “Draugas”, No. 244, 2005-12-17.
16. V. Paplauskienė. I Haven’t Betrayed a Falcon’s Brother (about H. Nagys), “Literatūra ir menas”, No. 3077, 2006-01-06.
17. V. Paplauskienė. He Chose Soft Clouds and Friendship with Falcons in Heaven (about H. Nagys), “Draugas”, Cultural supplement, No. 239, 2005-12-10.

18. V. Paplauskienė. The Aim of Life as Pursuit for Eternal Values (about Alė Rūta), “Draugas”, Cultural supplement, Nr. 221, 2005-11-12.
19. V. Paplauskienė. Word Has Magic Power (about V. Kazokas), “Draugas”, Cultural supplement, Nr. 195, 2004-10-09.
20. V. Paplauskienė. Lithuanian Values Are Behind the Time. “Draugas”, Cultural supplement, Nr. 182, 2004-07- 24

PUBLICATIONS

1. Departed in order to Come Back (Life of Emigrant Writers in Germany and Austria, 1944–1950), Kaunas: Keturios spalvos, 2002. Prepared by V. Paplauskienė.
2. Antanas Vaičiulaitis. Archives. Kaunas: Morkūnas and Ko, 2006. Prepared by V. Paplauskienė.
3. Antanas Gustaitis. 1907–1990. Kaunas: Morkūnas and Ko, 2007. Prepared by V. Paplauskienė.

PUBLIKACIJOS MONOGRAFIJOS TEMA

1. Moters kalbos pasaulis Liūnės Sutemos rinkinyje „Graffiti“. *Respectus Philologicus*, 2011, 19(24), 99–110.
2. Henrikas Radauskas: pasaulio ir pasakos sankirtos. *Teksto slėpiniai*, 2010, 13, 142–163.
3. Alfonso Nykos-Niliūno bendradarbiavimas literatūrinėje spaudoje Vokietijoje. In: *Alfonso Nyka-Niliūnas: poetas ir pasaulis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 141–156.
4. Poezijos pakerėta (apie Liūnę Sutemą). *Naujoji Romuva*, 2008, 1.

KITOS PUBLIKACIJOS

5. Antano Vaičiulaičio archyvas Maironio lietuvių literatūros muziejuje. In: *Būties harmonijos ilgesys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
6. Kalėdinis laiškas draugui. (Rašytojo J. Kaupo laiškas draugui poetui H. Nagiui). *Naujoji Romuva*, 2006, 4.
7. Laikyti iškeltą tautos žiburį – kuriantį lietuvišką žodį (apie A. Vaičiulaitį). *Naujoji Romuva*, 2006, 3.
8. Visą žmoniją meile apglėbsiu, Lietuvą visgi karščiau. *Naujoji Romuva*, 2008, 4.
9. Rašymas kaip lietuviškųjų vertybių saugojimas (apie A. Landsbergį). *Naujoji Romuva*, 2009, Nr. 2.
10. Laisvė būti savimi (apie A. Nyką-Niliūną). *Naujoji Romuva*, 2009, 4.
11. Pasaulis tarsi įstabi pasaka (apie J. Kaupą). *Naujoji Romuva*. 2010, 1.
12. Poetas iš Dievo malonės (apie H. Radauską). *Naujoji Romuva*. 2010, 2.
13. Maironio sparno palytėta (apie D. Lipčiūtę-Augienę). *Naujoji Romuva*, 2009, 1.
14. Gyvenimas su knygomis (apie V. A. Jonyną). *Naujoji Romuva*, 2006, 3.
15. Kūrėjo žodis gali apimti amžinybę ir nugalėti praradimą (apie M. Katiliškį). *Draugas*, 244, 2005-12-17.
16. Sakalo brolio neišdaviau (apie H. Nagį). *Literatūra ir menas*, 3077, 2006-01-06.
17. Jis pasirinko minkštus debesis, draugystę danguje su sakalais (apie H. Nagį). *Draugas*, 239, 2005-12-10.

18. Gyvenimo tikslas – siekti amžinųjų vertybių (apie Alę Rūta). *Draugas*, 221, 2005-11-12.
19. Žodis turi magišką galią (apie V. Kazoką). *Draugas*, 195, 2004-10-09.
20. Lietuviškos vertybės yra anapus laiko. *Draugas*, 182, 2004-07-24.

LEIDINIAI

1. Archyvinis leidinys *Išėję sugrižti* (išeivių rašytojų gyvenimas Vokietijoje ir Austrijoje 1944–1950 m.). Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2002. Sudarytoja ir tekstų autorė V. Paplauskienė.
2. Archyvinis leidinys *Antanas Vaičiulaitis*. Archyvai. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2006. Sudarytoja ir tekstų autorė V. Paplauskienė.
3. Archyvinis leidinys *Antanas Gustaitis. 1907–1990*. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2007. Sudarytoja ir tekstų autorė V. Paplauskienė

Biography

Virginija Paplauskienė was born in Vorkuta, Komi autonomous republic of USSR, in 1957. In 1975-1981 she studied at Vilnius university, Kaunas Faculty of Humanities and acquired the speciality of a philologist. In 2002-2004 she studied at Vilnius university, Faculty of Communication where obtained master degree in the communication and information field. Virginija Paplauskienė has been working in the Museum of Lithuanian Literature Since 1974 (in 1989 it regained its previous name Maironis Lithuanian Literature Museum). Since 2002 she has been the head of the Department of Emigration Literature at this museum. Her main responsibilities are to prepare anniversary exhibitions for emigrant writers, write publications, prepare lectures and press-issues related with the life and works of emigrant writers. She was for apprenticeship in the Archive of Lithuanian American's Culture (ALAC, Putnam, USA); Lithuanian Research and Studies Center (LRSC, Chicago, USA). Virginija Paplauskienė researched archives of emigrant writers kept in Balzekas Museum of Lithuanian Culture, St Kazimieras monastery in Chicago, Coalminers' Museum in Pennsylvania, Lithuanian Hall museum in Baltimore. Virginija Paplauskienė has delivered lectures on emigrant writers both in Lithuania and abroad: at University of Washington, Seattle, USA; during the meetings of Lithuanian communities in Los Angeles, Chicago, Washington, Baltimore, Putnam. Virginija Paplauskienė collects, brings to Lithuania and researches archival sets from the USA, Italy. She has already brought the archives of A. Vaičiulaitis, J. Jankus, S. Santvaras, Liūnė Sutemo, H. Nagys, J. Kaupas, M. Katiliškis, A. Baronas, J. Blekaitis, V. A. Jonynas, A. Landsbergis, K. Ostrauskas, A. Nyka-Niliūnas; moreover, she received those of K. Bradūnas, B. Pūkelevičiūtė, K. Grigaitytė, J. Švabaitė-Gylienė, Alė Rūta and other writers.

Biografija

Virginija Paplauskienė (g. 1957 m., Vorkutoje, Komijos ATSR). 1975–1981 m. studijavo Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete, įgijo filologės diplomą. 2002–2004 m. studijavo Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete, įgijo komunikacijos ir

informacijos magistro laipsnį. Nuo 1974 m. dirba Lietuvių literatūros muziejuje (1989 m. sugrąžintas Maironio lietuvių literatūros muziejaus vardas). Nuo 2002 metų vadovauja šio muziejaus Išeivių literatūros skyriui. Ruošia išeivių rašytojams skirtas jubiliejines parodas, minėjimus, rašo publikacijas, rengia paskaitas ir leidinius apie egzodo rašytojų gyvenimą, kūrybą. Stažavosi Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA, Putname, JAV); Lituaniistikos tyrimo ir studijų centre (LTSC, Čikagoje, JAV). Susipažino su išeivių rašytojų archyvais, saugomais Balzeko muziejuje, Šv. Kazimiero vienuolyne, Čikagoje; Angliakasių muziejuje, Pensilvanijoje; Baltimorės Lietuvių namuose esančiame muziejuje. Skaitė paskaitas apie išeivių rašytojus Lietuvoje ir užsienyje: Vašingtono universitete (Seattle, JAV); Los Andželo, Čikagos, Vašingtono, Baltimorės, Putnamo Lietuvių bendruomenių surengtuose minėjimuose. Renka, parveža ir tyrinėja išeivių rašytojų archyvinius rinkinius (iš JAV, Italijos). Į Lietuvą jau parvežti A. Vaičiulaičio, J. Jankaus, S. Santvaro, Liūnės Sutemos, H. Nagio, J. Kaupo, M. Katiliškio, A. Barono, J. Blekaičio, V. A. Jonyno, A. Landsbergio, K. Ostrausko, A. Nykos-Niliūno, gauti K. Bradūno, B. Pūkelevičiūtės, K. Grigaitytės, J. Švabaitės-Gylienės, Alės Rūtos ir kitų rašytojų archyvai.